

IAtskiv, Mykhailo IUriiovych
ZHovnirs'ki opovidania

PG
3948
I33573

ЧИСЛО 4.
ВИДАВНИЦТВО ПРОСВІТНОЇ КОМІСІЇ
РУСЬКОГО НАРОДНОГО СОЮЗА

МИХАЙЛО ЯЦКІВ

ЖОВНІРСЬКІ ОПОВІДАНЯ

З М І С Т :

Душі кланяють ся. — Під
обухом.—Вар'ят, чи марод?
— У милосерної богині з
кам'яним серцем. — На
Дуброві.—Діточа забавка.
— Христос у гарнізоні.

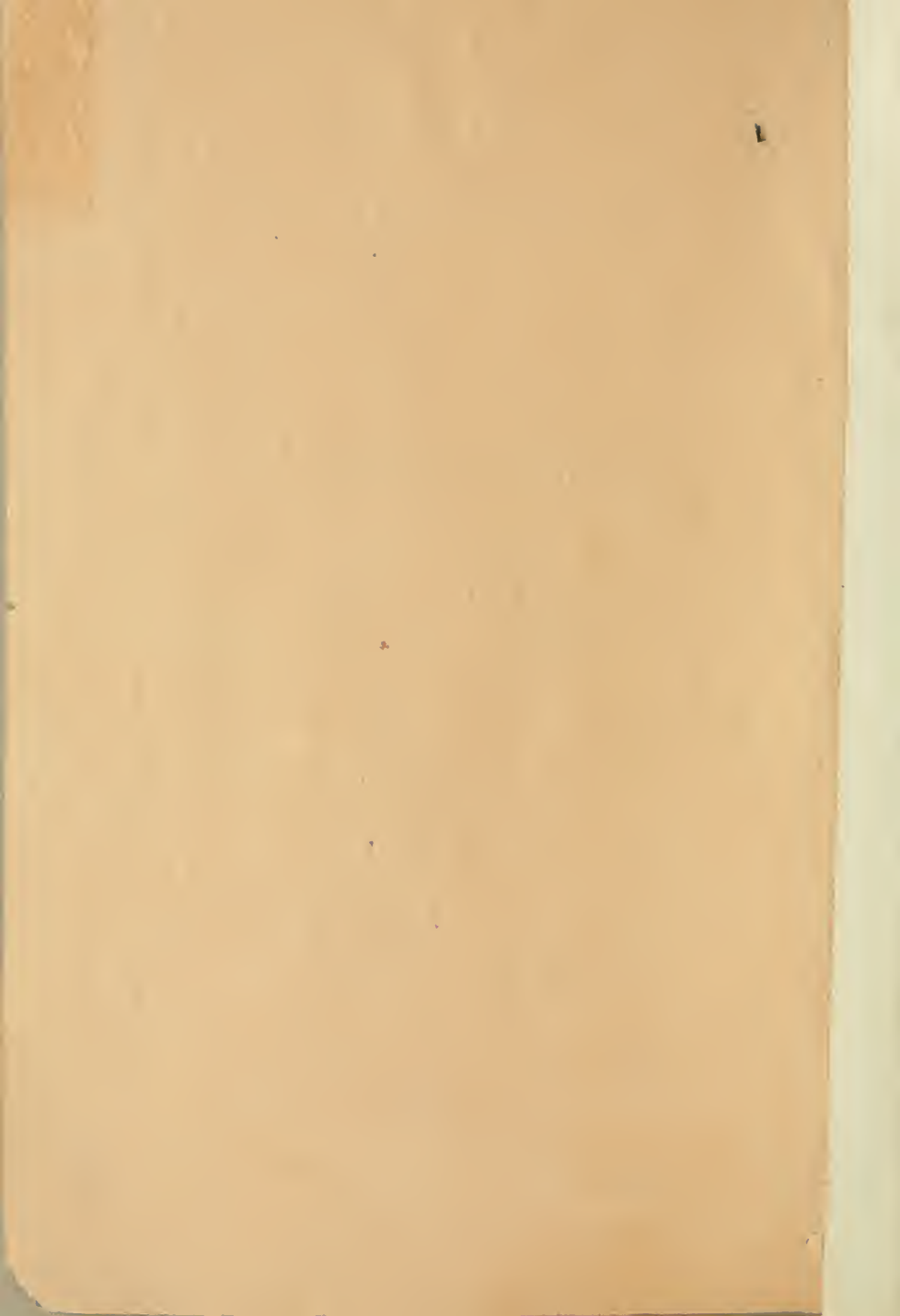

Ціна 20 центів

З ДРУКАРНІ "НАРОДНОЇ ВОЛІ",
524-530 Olive Street, Scranton, Pa.

1916.

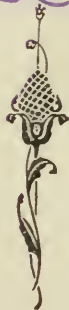
Рітський Михайло Іванович

МИХАЙЛО ЯЦКІВ

Жовнірські оповідання

ЖОВНІРСЬКІ ОПОВІДАННЯ

Власність
СТЕПАНА КРИДОУСА

СКРЕНТОН, ПА.
ВИДАВНИЦТВО ПРОСЬВІТНОЇ КОМІСІЇ
РУСЬКОГО НАРОДНОГО СОЮЗА
1916.

PG

3948

I335Z3

Власність
СТЕПАНА КРИВОЇ С.

ДУШІ КЛАНЯЮТЬСЯ

I.

В неділю сполудня йшов долі ставищем парубок Федір Сеніч. Звідси справив ся він в гору молодником, аж станув право Поліщуків. Сей беріг зі смеречною тягнув ся рівно до села, а між ними долина і потік. Смеречина була Федорови по груди. Він сів на пені і глядів на той бік. Сад, з нього виглядає хата, з віддалі як на долоні, як на зеленій скатерти. Гень на обійстю мигнули рукави і скрили ся в зелени, як пара білих метеликів. Там червона хустина як мак серед трави, он діти грають ся як ляльки. Недільна благодать сполудня мріє лагідно над селом.

У Поліщуків женуть товар. Два хлопчики погійкують, воюють прутами. За ними Марта, як звичайно підводить. Марта, гей слава, лепська дівчина! Було не хихоче ся як інші, лиш поведе оком таким як у серни, погляне на дно душі — й нічо. Сходять в долину, товар іде до потоку пшти і ховають ся за смеречною. Чути їх праворуч, ідуть доріжкою в гору, по-за Федора, вкінці стає тихо. Він виходить із захисту. Стежка ледви значна, не втоптана, зелена, веть ся поміж корчі, пшії та ожинишки. Федір сів на порохняк. Пчола злетіла на цвіт і жадобно пила мід з нього, наче цілювала його. Чує Федір згодом—шумотить недалеко. Легенька співанка, ледви ухо ловить—знов тихо. Тріснув сухий кімачок, з поза смерічки забілів рукав—Марта. Іде з поворотом. За сунницями хилить ся. Федір глядить на неї як прикований. Дух йому заперло, серце лиш стук, стук. От вона просто д'нему, але не видить його. Урвала ягоду, підняла ся, її очі

на Федора. Кинула ся... Глядить на нього, він на неї. Вона підходить ближше і знов стає.

— Слава Ісусу.

— На віки.

— Що тут робиш?

— Так собі. Скучно в хаті, самому.

Всміхнула ся.

— Чому скучно?

Рушив плечима й собі всміхнув ся.

Мовчавка. Вона опустила очи, поправила вшиваний рукав і схлипла ся по чічку.

— Чому боїш ся мене?—спитав її.

Глянула на нього і всміхнула ся.

— Чого маю бояти ся?

— А чому не підійдеш ближше?

— Або що? А вот, я вже коло тебе...

Взяв її за руку. Не боронила. Тільки румянець облив її.

По хвилі оглянула ся.

— Йой, як би так нас тут хто увидів!

— Не бій ся.

Встав. Взяв її руку під рамено і мовив спокійно:

— Сховаймо ся отут, а-я, аби нас хто не підглянув. Не бій ся—я тобі нічого злого не вдію. Сюди ніхто не ходить.

Опинили ся в тім захисті, де Федір був перше. Тримав її руку і сказав:

— Сідаймо отут.

Вона онимала ся.

— На що сідати? Я постою.

Він мовив скоро.

— Так безпечнійше. Не бій ся мене. Я знаю, що з тебе гідна дівчина. А мене таки знаєш...

Вона сіла і в тих словах, коли він говорив, сказала ще раз:

—Йой, як би мене хто тут застав...

І притулила долоню до личка і покрасніла і здавалось, що веміхає ся, а її очі стали вогкі і налякані, вірнісінько як у серни. А він мов би не видів сього, аби не стидати її, відводив увагу на иншу річ і повторив своє слово:

—А мене також знаєш. Може бути, що люди й мене добром не згадають, але ти знаєш, який світ инні.

—Чому в тебе такі оченята?

Глянув на неї й обіймив її в стані.

Вона здивувала ся й глянула на нього.

—Які?

—А вжеж, не страшні!

Її личко порожевіло ще більше, опустила очі й вшешнула:

—То не буду більше дивити ся на тебе.

Став просити шенотом, аби вибачила йому.

—Я, Мартусю, дуже тужу за твоїми оченятами...

—О, тужиш, а я тебе вже так давно не виділа.

—Я нікуди не ходжу. Праця. А товариство яке инні? Тай вечерниці які? А втім, мені в останніх часах зовсім не до гульби.

—То правда, що тепер між парубками—і між дівчатами так само нема нічого доброго. Я таки ніде не ходжу. Ще як була торік у Яструбенка... тай то витягнули. Сама була б не пішла. Правда, тай ти був тоді.

Він переймив її тут на слові.

—Отже, видиш, і я тоді саме такі останній раз був і мене також витягнули. А що? Бачиш? Як ти от тепер на мене, так би я міг пожалувати ся на тебе.

Всміхнули ся обое.

Вона квапила ся д' хаті.

—Йой, вечір, а я тут що дію? Анї ми спило ся, що така неділя инні сполудня буде.

—Яка, може тобі зле тут?

—Ні, але якось мені дивно. Ні зле, ні добре, але дивно. Зла нема ніби ніякого—більше добре; ні і добра нема—ей, ще не так... ей... я сама не знаю.

Він засміяв ся і пригорнув її сильнійше.

Її сорочка пахла свіжістю, дівочтвом, була стачана на вишнім яблуці, пахла васпльком і мяткою, личко сунницею, волос оріховим листом.

—Давно не чув я твоїх співанок, ні голоєу славного. Звідки ти їх стільки вмієш, що чічок в гаю?

Схилила головку, він пригорнув її до своєї груди і настала мовчанка. Та мовчанка, в якій будить ся весна, одинока в житю. Перше полумя, одлюке світло.

Зелений захист обіймав їх безпечно, вечір розхилив опову чарів, кіс злетів на вершок смерічки, лиш руку витягнути. Дивили ся обоє між галузки, як він чорнів ся на небі, підняв головку в гору і співав, то втихав і слухав, як інші відзивали ся на його голос.

II.

Федір був ювак поставний і цінклий як дубина. В його очах був все спокій і задума. Темна чуприна вбирала хмарою чоло. Голову держав трохи спохила, в блідавім лиці дрімала жура. Таким був він в праці і в танці. В праці не впадало се на увагу, але в танцях, на які його побратими звичайно спломіць витягали, відбивали ті очи так дивно, що люди гляділи мовчки на нього і заходили в голову, але ніхто не смів винитувати ся. В тих танцях не міг ніхто з ним зрівнати ся, а часом находила на нього така фантазія, що шалїв в козаку як вітер легенько, але лице його було тоді ще більше смутне. Співав музикам гроші і достатчував хлопцям бочівками горівки.

Оповідали, що як служив у свого вуйка, а вуйна вийде було вечір дойти корови, він колише дитину. Тільки вона з дійницею на поріг, а він руки на коліна і сидить собі похпле-

ний на лаві, відверне голову, задивить ся в кут і ні за що в світі не колисав би дитини далі.

То знов бувало, коли в тугі морози не стане дома роботи, він кине кріс через плече і пропаде в лісах. А вечером приходить білий від інею аж світить ся і кладе під лаву рпса або дика. А часом вечір, але се дуже рідко бувало, хіба в яке велике свято, він стане всміхати ся і прибагати, а відтак почне нишпорити в дзюбенці, вийме книжку, писану—стане читати та таким голосом, що за душу ловить. В хаті тоді спокій, хоч маком сій, старе і мале слухає і наслухати ся не може. Раз отак змовим вечером прочитував він нам одну історію. Жаль лише, що злиденне жите затерло що найкрасшу сплу тої історії і годі її нині в пам'яті відновити і так до ладу оповісти, як ми чули від Федора.

Отсе читав він нам про дідуня лицаря та його внука. Десь то на нашій руській землиці діяло ся. У того лицаря руки та лице були темні від заліза, що носив його цілий свій вік.—Я вмру—так оповідав той дідуньо лицар,—ти лишиш ся і для тебе настануть інші времена. Руський парід, се діти і герої. Але щоб ти не пішов на марну путь, то лишаю тобі у спадщині землю з лісами, горами й ріками і—лицарську пісню, яка буде тобі давати сплу й відвагу.

Вмер дідуньо, прийшло лихоліте. Внука пісню забув, ворог землю забрав. Внук став невільником на своїй землі і мав ще ворога на ній стеречи і боронити.

Аж раз доходить горе у невільника до краю, він тікає в свої рідні ліси і там тяжкий сон зломив його. Старі ялиці заграли над ним про давні восні походи, в оскчині зашуміли шеломи, бунчуки та хоругви, в листю ліщини заірзали коні, в калпії тужила дівчина за своїм любком-соколом. Невільник прокинув ся, бо зачув дідушеву лицарську пісню, став ловити шум вітру, але пісні тої не міг зловити, і впав на землю і гірко-гірко заплакав. Вчув той плач пустельник і надійшов.

Невільник кинув ся йому до ніг і прохав у нього поради. І порадив йому пустельник, аби він на тім місци поклав собі хатчину і плакав через сїм літ, так аби свою вину змив сльозами аж до кісток сегого покоління. Відтак, каже, по сій покуті, пригадаеш собі цілу геройську пісню і вона відновить твою силу, як весна землю відновлює.

Що далі стало ся—не знаю, бо тут сам Федір урвав і вийшов з хати.

Раз задивив ся він на ліс і один з його побратимів вчув таке слово: “Як мене, каже, звіден заберуть, то згину”.

III.

Свято клонило ся до вечера. Федір заглядав поволи до свого захисту, серце застукало—на моху була заткнена галузка папороті.

Схилив ся до неї, свята погода входила в грудь, мов би ручки Марти поставили ся до него, наче би вона сама тут була. І цілий сей зелений куток такий милий, як би божа рука вибрала його. Смерічки густо довкола, на переді два корчі ліщини...

З долу щось зашумотіло, серце знов затовкло ся. Горячо стало Федорови, аж омлівав, як від солодкого меду. Шелест вже близьенько, врешті з поміж віток ліщини вихлиє ся головка, намисто силіває з шиї на ясні, дівочі груди, світить ся ї червоїс, як золото з маковим цвітом. Станула, як русалка і дивила ся чорними очима, аж притягала до себе. Він скочив ї обняв її цілу...

Заворот упоював їх, на них сипали ся цвіти білі й рожеві...

Посадив її на моху біля себе, вона обняла його за шию, притулила чоло до лиця, горячі сльози покотили ся на його грудь.

—Мартусю, зазулько моя сиза, дружно моя єдина, що тобі?

—Не знаю, сама не знаю, що зі мною дїє ся. Ні сон ні робота мене не бере ся. Ходжу, як сновида, куди поступлю ся, всюди ти стаєш мені перед очима і не даєш ні до чого взяти ся. Десь би я лиш ішла та йшла, хоть би й на край світа і не хотїла би нікого й нічого видїти, лише тебе. Боже, мій Боже, що зі мною стало ся... Здав ся мені, всі люде вже знають, що я тебе люблю, а матері на очі навернути ся не можу, так мені чогось стидно, що лице, як би грапею обложив.

Пригорнув її дужче і цілував, аж коса розсипала ся. Підняв косу долонею легко в гору, вона впала, як весняний дощик і вкрила їх обом. Її уста були песнокїйпі, як пара вишень, коли легіт рухає ними, піддавала ся його цілушкам і шепотїла в солодкім півсоню:

—Ще, ще—ти справедливий і вірний, як моя душа...

Тої ночи Федір до пізна тужив на сопівці. Темний, дрімучий лїс слухав його і дивувався, що такої туги не чув ніколи.

IV.

Не на весїле гуляти і не в луг косити збрив ся парубоцтво. Весїля минуть ся без гомону, не буде кому ташцю повести, ні співанок під лад затагнути, луг онустїє, бо славне парубоцтво йде цїсарю служити. Там стане воно не з ясними косами, а з гверами й шаблями.

Плач мамів виводить їх з села, а вони пють та заводять пісню. Співають про журбу, що їх звалила, з білих піг звалила та край серденька як гадина вєть ся.

Василь Скорух вириває пави зза капелюха і ногами толочить парубоцьку славу.

—Бодай я був не дочекав вас убирати, бодай мене була свята землянка не носила!

—Мо', Василю! Не толоч павів, а сховай на параді до чака!

Скриплять вози, після стелить ся по стернях, з осіннім вітром плаче, від хмарою стогне, п'яні візники женуть коні як скажені.

Гомін вмирає як за похороном. Пес вив на загороді до пізної ночі.

V.

Липшли буйні кучері, поставали у дві лави на широкім подвір'ю і клоняють голови над купами мундур, реміня й збрुї.

Старі жовіїри виходять до них і питають за краями. Деякий знайде свого, звідуся за родичів, дівчат, субітки, піший не знайде нікого.

Мами заглядають крізь штахети.

—Сину мій, сину...

—За ким так бануєте, мамуню?—питає старий жовіїр.

—Десь тут мій син: кобим 'го ще хоть раз увиділа.

—Не плачте, мамуню! Йому тут буде ліпше, ніж дома. Дивіть, чи мав він у вас такі камаші? Ми приймемо його за свого, уберемо в новий мундур, погодуємо ячмінною половою і пожепемо цїсарською дорогою. Не журіть ся, верне він за кілька років, тай ще вас нераз так вибе, що скажете: “Бодай тебе була там перша куля не минула!”

Стара ймила ся залізної штахети й вдарила своєю головою.

—А най би, каже, убив мене тут зараз і порубав, лиш аби вернув ся.

Жовіїр замовк на се слово. Похилив голову, згадав на щось і пішов закликати сина. Як вернув ся, стара добула з пазухи хустину й розв'язувала вузлик.

—Нате, пане старший: абиете моєї дитини не збиткували.

—Дайте покій, мамуню. Руки би мені посушило, як би я злакомив ся на вашу кервавицю. Є такі, що беруть і кажуть собі горівки та пива купувати, але я не пускаю ся на той гиндель. Навчу його що треба, покажу йому всьо, що сам знаю, але гроший не прийму. У мене також були мама... Най з Богом спочивають. На похорон не їздив я, бо далеко й не було за шо. Перемучу ще сей рік, а відтак в світ за очи. А не будьте маркотні на мене, що таке набовтав. У войську чоловік пиший, ніж дома. Де я був коли такий дома, як тут? Дома навидів я людей, а тут став такий як нес.

—Хлопці, аво, дівчина тут!—показував пиший жовіір.

Дівчина закривала ся рукавом і заглядала крізь штахетти. Як горличка.

—За ким так тужиш, дівче? Ходи до нас!

Фелір пішов до неї і розмовляли обоє.

—Повезуть нас далеко. Мене призначили до першого цугу, семої компанії.

Подав їй се на картці, вона гляділа на него хвилю, потім опустила очи й сказала неесміливо:

—Уважай там на себе і не забувай за мене. Бог поможе перебути. А принисуй. Я таки на днях пішлю лист.

Подала помежи штахети руку, обернула ся й пішла.

VI.

Повели їх на колію і напхали в ті вагони, що возять ху-добу, бо жовіір неявира не варт ліпшого.

Западає вечір, всотує прокляту журбу і нудьгу в серце, привалює груди горою. Між рекрутів влазить стоголова мара, висисає втіху й надію, розстроює душі і приводить тяжкий, замлілий неспокій.

Є звичай, що як колія рушить, рекрути піднимають крик. З сотих грудий гремить: Віват! У тім віваті чути пекло. Проклони, жаль, страх, рев товара на заріз.

— Там дома стільки праці, що десять рук за мало, а ти їдь на зломану голову, бо їм захотіло ся забавки та збитків.

— Убили брата. сина, жінку—видно є правда, що мстить ся за людську кривду. Бодай сам на таке зійшов, як я тепер через него...

В темнім вечері біліють ся сорочки, чорніють голови, блимають очи. Рекрути тиснуть ся оден коло одного, бо пабили їх як оселедців в бочку. Дві доби неволили ся вони по сїнях двірця. туманїли під мурами, хропіли на вулиці. Леда лахута, помийник копав з дороги та обмітував таким словом, що від него мати перевертає ся в гробі. Тепер хитали ся на вузких лавках, клонили голови на плечі побратимів, товкли в сні лобами до стін ваґону, розшибали ся під ногами на підлозі. хропіли під лавками, аж трачине відскакувало. Під лавками було найліпше; з боку заступали ноги товаришів, над головою екряла дошка, на якій тиснуло ся з десятиох. Було там душно і страшно. Неоден кидав ся з просоня і протискав голову з поміж ніг. Здавало ся йому, що гора зсунула ся на нього, то знов, що лавка тріснула й придавила, або що його у темний гріб кидають і привалюють землею.

Инший кунає без дрімоти і жре своє серце, клене в душі, жалус ся або гуде яєсь слово співанки, що причепило ся його журн. Се рідні нитки так рвуть ся. А колія стогне і земля стогне.

Федір сдїв скулений на порозі ваґона і задумав ся тяжко. Веї жалі брешли по-при нього, прошивали як блискавки його серце, але від нього не вийшла скарга. Батько-мати вмерли давно, вуйко взяв його до себе, але в нього свої діти. Марта може зачекає, але він змарнує тут свої літа й силу, не придбає на стільки, що палець обвити, верне з голими руками і затне зуби в стїну. І на яку се він науку їде, для кого і на що? Виведуть його з баґнетом на рідних... І ніхто йому тепер не допоможе, нема вже ніякого виходу, тут і Марта, бідна Марта

нічого не вдіє. Зрештою, яке се жите буде потім в гарованю й нужді—Марта оплошіє і він змарнує ся. Нема виходу, нема виходу,—шибала думка за стукотом колії. Обморока взяла його.

Розвів плечі, як молодий орел обтяті крила—гень долом-долиною ліс чорним димом коптить, той дим іде йому до серця й несе некольну біль. Земля тріскала й розпадала ся перед ним.

Обгорнула його розпука неволі й нудьги, всадила ся йому на плечі, давила й спихала в пропасть.

Свист дав знати, що колія доїздить до стації. Федір зсунув ся в долину—колесо справило ся в його грудь.

—Віва-а-ат! ревів передній вагон.

—Течуть річки кервавії
до самого Відні,
подиви ся, цісаріку,
які люди бідні!

лунало з задного вагона.

Колія ставала, величезні білі тини-летіли від ліхтарень і перевертали ся по вагонах, оден рекрут втворив очі й дрогнув.

—Душі кланяють ся, душі кланяють ся,—шентав він і хрестив ся з жахом.

VII.

“Мій любий Соколе!

Сама-саміська вертала я домів, за мною йшла туга й смуток. Боже єдиний, на що осиротив Ти мене, як ту вдову з дрібними дітьми. Як вдова журить ся, як має свої діти ховати, так я журю ся, як маю літа без Тебе бути. Як вдова журить ся, коли з дітей буде мати потіху і номіч, так я журю ся, коли побачу свого Миленького, коли дочекаю ся Тебе і того, що ми нераз розмовляли. Смутно мені дуже, що Тебе не маю, голосу Твого не чую. Вже так не співають, як уперед співали, вулиці смутнійші і танці смутнійші і дівчата смутнійші. Лише

Твій товариш Ошйфро ще більше вичиняє ся, дуже заваджає, танець тандитний, а він обертає ся як крокодиль між нами.

Люблю Тебе дуже, сильно кохаю, лиш дуже ми' тяжко стало, жаль і страшно ми' і сні непокоять мене.

Снило ся мені, що збираю руту, а тут вечір дивний та страшний, а в Тебе весіле і музики так грають-грають, а я подалеки слухаю, серце зампрає, скрадаю ся до вашого обійстя, йду під вікно, коліна вгинають ся підмною, в хаті десь повно людей, танцюють, сміють ся, а Ти сидиш на лаві марний та страшний у розчінканій сорочці, та кров з грудий втираєш.

Під вікном ще якісь люди коло мене гудуть. “Ба, де молода?” питають одні. “Нема—нема”,—відповідають інші, а я як піду на царину, як не стану заводити, мало не мину ся, аж мама вчули і збудили мене.

Але по сїм я борзо знов заснула і дивним дивом сон той спить ся мені далі. Десь я впала на царині, лежу ні жива, ні мертва, тільки земля одна слухає мене і розважає, а сльози самі котять ся рясні-рясні. Нараз страх зібрав мене, я настрашила ся самої себе—втікаю від свого тіла, довкола сивий туман, я стаю така легонька, що піднимаю ся в повітю, так мені легко-легко тай ливу в темний ліс.

Але сон мара.

Я би дуже втішила ся листом від Тебе, ліпше ніж найбільшим дарунком, бо поки листа від Тебе нема, то день мені роком, а ніч морем. Де стану, де що роблю, там задумаю ся. Дивлю ся в вікно, нема мого Федора, вийду в сад, нема Миленького, піду там, де ми розмовляли—нема мого Любка. Всюди пусто й глухо, як в ямі.

Кланяю ся до Тебе, цілую Твоє личенько і поздоровляю. Вибачай, як що не до ладу тут знайдеш і припини борзо, розвесели моє серце. Моє Ти кохане вірне, моє щастє сдише.

Твоя Марта.

Сей лист приписала вона до Федора, та його вже не було.

ПІД ОБУХОМ

I.

Порохи, гамір і колотнеча. Вояки збирають ся до розказу. Хто обчісує мундур, хто чистить черевики, хто сталь, хто реміне. Всьо робить ся на алярм, аж касарня двигтить, бо пан капраль додає тріначкою охоти. От не дай Боже ні свята ні неділі при війську. Вбудень, як виженуть на еґзецирку, то однаково мучити ся, чи болото, чи погода і борше якось день минає, але як прийде неділя, як прийде ся пуцувати, то всьо прокленеш.

Фрайтер Полатайко випив вже шестий келішок, напхав третім шматом хліба повен рот, аж кулі на лицьох понабігали, а четвертий тримає в руці і мастить на палець грубо маслом. При тяжких глотах потискає головою в долину, його бурі очі завертають ся, непаче би мали глипнути в пропасть горла. Вмить навертають ся вони знов на своє місце і мірять рекрутів, що стоять коло нього. Рекрути, глядять боязливо на сю швайковату, полеману потвору з сірою щетиною на вузкім, запалім чолі і з головою, як гуска соли. Віп пріє і пожирає їх працю, аж вилниці скриплять, як сани в мороз. Здаєть ся туй-туй вискочать із шкіри.

Савчук поклав перед нього пачку тютюну, взяв з полицкп свою менажу і сім в куті на куферок. Держить шальку між колінами, в одній руці хліб, в другій кусник мяса. Кусає раз мясо, раз хліб, піднімає чиколонками шальку, посербує зупу і квапить ся, як би хто з кулаком стояв над ним.

— Але-ж то тверде! Хоч бери та погою приступай!

Капраль спостеріг його.

— Савчук! Ти ще не нажер ся!? Марш пуцувати ся!

Шалька м'яса і хліб розлетіли ся по землі, тріпачка молотнула по голові.

— От, яка та менажа гіренька, тай то не дадуть зїєти.

— Що бурмотиш!?

— Пане капраль, я ходив пану фрайтрови по тютюн і не мав коли їсти.

Капраль скочив до нього, як гадина.

— Ти злоспий!?

Гудзовате реміне залопотіло по кістках, Савчук вигинав ся, гривив лице і сичав крізь зуби, аж сльози станули в очах.

Капраль нахилив ся лице в лице, впер в нього п'яні очі і шепотів хрипливим свистом.

— Ти злодію, віро гуцульська, кажи любиш мене?... Ну кажи. бо ади...

Торкав його кулаком під бороду.

— Люблю.

— Брешеш, гадино; не любиш... Ну, кажи правду: любиш мене?

— .....

Сував носом по його лиці, вшив нігті в краї вух і сичав гихше.

— Ну, не хоч сказати? Не хочеш?

Поспнались слова, в яких матір і всі хлопські св'ятощі топче ся на дно болота.

Опустив руки на плечі Савчука і сказав до фрайтра:

— Адіть, фрайтер, як Савчук на мене забочив ся. Ех, гадає собі, коби я тебе так у своїм селі, коло своєї хати здивав! Дав би я тобі духа!

Та фрайтер не чув, бо мав нишу роботу. Він вишкренгав останки масла і глядів з під лоба на другий бік хліба, то на регрута.

— Масла вже нема?

— Нема, пане фрайтер.

Полатайко захопив горня і тріснув ним до землі, аж розлетіло ся на кусники.

— А се як! То я маю їсти пісний хліб!!? Мой, я з тобою камашки фасував!? То хочете, аби я зараз цілий цуг заантретував!? Хочеш, пся кров, один з другим гризти землю зубами!?) Чи хочете, аби я всі куфєрки зревідував!?

— Хлопці, дайте котрий масла, — просив рекрут, що збирав черепа свого горняти.

Другий виймив квапно свіже горня масла і поставив перед фрайгром.

Сей змірив його, покрутив головою і процідив крізь зуби:

— Ох, зів би я тебе злодію!

Мастив хліб з другого боку так само грубо.

— От, стільки спокою, як жере, бодай пук, — шептали два рекрути в куті.

— Ти! Ні, не ти—тамтой, ходзь ту!—Ти як називаєш ся.

— Антонюк.

— Як!?

— Антонюк.

— Звідки?

— З Шешор.

— А ти не поставиш горівки?

— Я, пане фрайгер, не маю ані грейцара.

— Ти не маєш? Ходзь ту!... Близше! Ов, то гудзик так тримає ся!?

— Та я його добре пришив.

— Ти його добре пришив!? То я лиш дотулив ся, а він відлетів!?) **)

Капраль тримав ще руки на раменах Савчука і приглядав ся з пасолодою фрайтрової роботі.

— Той їх учить!... Фрайгер! Ану дайте мені його сюда.

*) На команду "Nieder" падати і вставати.

***) Дальші слова пропускає ся через їх зміст.

— Марш до пана капрала!... Ну, чому не йдеш? Чекай, я тобі дам форшпан!

Штовхнув Антоюка, аж той покотився під ноги капрала.

— Ти надеш? Чекай я тебе підойму!

Схопився живо, бо колодка тріпачки замолотила по кістках.

— Стань коло Савчука. Так... А то файна пара! Подивіть ся хлопці!

Одні гляділи понуро, другі байдужно, інші реготалися.

— От, не сьмійся, камрате. І на тебе таке може впасти.

— Овва, або се дома! Се при війську; тут тата ні мама нема.

— Тай Бога нема.

— А найгірше матір тут зневажають.

Капраль розказував.

— Савчук, дай Антоюкови в палець!

Савчук онимався.

— Антоюк, дай йому в лице!

Сей ударив легко.

— Ти гладниш!? Савчук, дай йому ліпше!

Савчук замахнувся, але вдарив легко.

— Ти, віддай йому ліпше!

Билися до крови. Відтак капраль казав обом плювати собі на переміну в лице.

— А тепер марш пуцуватися! Не гадай собі, що в неділю при війську не має ся нічого робити! Розуміла!?

— — зумів.

Савчук підійшов до одного рекрута.

— Камрате, позич мені щітки.

— А твоя де?

— Я мав одну, тай ту хтось украв.

— Та купи собі другу.

— Та за що?

— Та-же фасуєш гроші і хліб так само як я

— От, дай покій, камрате. Тих гроший і хліба я навіть не виджу ніколи!

— А де-ж діваєш?

— Та-же знаєш, що — капраль все від мене забирає...

— На. І мені, брате, не лекше. От, мав я ринський, що з дому прислали, тиснув його на прикрий час, тай —

— Ну?

— Та дав за той кавалочок від гвера, що хтось в ночи відкрутив.

— Кому дав?

— Та-же капралеви.

— А пасував?

— Чому би не пасував? Таки той самий був, що пронав. І скільки я йому, чоловіче, горівки наносив ся і всьо масло та сир, що з дому і ринський взяв, тай рівно конїрує мене.

— Стілько мої муки, що як би став розгадувати, то зійшов би з розуму. або смерть собі зробив.

Савчук щіткував реміне коло вікна. По тім боці вулиці стояли жидівські доми, дерева по огородах куняли, як ограблені бідолахи, над містом туманіло глупе небо.

Тротоаром по-при касарню снувало ся паньство в гороїжних строях.

— Які вони вільні, — думав Савчук.

— Нехай би я був отсим обдертим Жидом, або отним водоносом, що вилежує ся над ровом, лиш аби на волі.

Дві малі сестрички в білих капузах і плашиках, як мишенята з муки, станули недалеко вікна і відчитували письмо, приліплене на наркані. Гляділи цікаво кілька хвиль на Савчука. потім взяли ся за ручки і пішли.

Вояки колотили ся й бовваніли над своєю роботою. Як під обухом. Туца задума і злоба малювала ся на всіх линиях... В непевних поглядах сверкали самовбійчі блиски. в кожній душі дрімала месть і кожда жерла саму себе.

II.

Вийшли до розказу.

Фрайтри і капралі уставляли їх рядами й оглядали кожного з окрема. Поправляли шапки на головах — кулаком з гори, обтягали з заду блюзи в той спосіб, що з боків збирали руками в поясі по-при ремінь, а коліном гатили в спину.

— Мой витягни ся з панталонів! Подай ся на перед, черево під себе! Дай си люфт на ліво! Ов, небоже, з тебе ще цивільна капуста не вилетіла.

— Stellung hab' Acht має бути простий niewymuszonyj, a jednak cokowiek sztywnyj; jak Francuz mowi — lezer. — навчав капраль.

На подвіре вбіг капраль від дня, за ним офіцер і дав знати, що йде полковник.

Фрайтри та капралі кляли на сю несподіванку.

З поодиноких цугів вибирали ломаків (офермів) та виганяли їх. аби не псували порядку і не робили старшинні стиду.

Вони повиходили з рядів і стояли похнюплені, як мокрі коти.

Вояки душили ся від сьміху.

— Марш оден з другим та скрий ся десь в абортї або западь ся під землю. аби вас мої очі не виділи! — верещав фірер.

Ламаки мезали оден за другим, тільки найгірший з них стояв, розглядав ся і не знав, що почати з собою.

Капраль з того пуґу позатискав кулаки і підбіг до него.

— Гадино. чого ти на мос здоровле виліз!? Та йди під хмару. най тебе грім забє! Марш за тамтими!

Не було часу втікати, бо полковник з капітаном і кількома офіцерами загомонів на брамі. Ломаку затрутили в задний ряд, по старшинні й вояках перебігли мурашки, всьо простувало ся. з людей ставали деревляні ляльки. Ляйтцантики бігали по-при ряди, відбирали рапорти від фірерів: скільки мужа є в цугах, скільки мародів. а скільки на варті. Шпі пятагали ся їм,

ля у бузьків. В однім із задних рядів напав когось кашель, за сьм став вншій кашляти.

— Цсет, шпиталь, замкни шперкляпу! — шипів капраль.

Ось і сам полковник. Червоний на виду, наче опир. Поставте кавун на бочівку, а бочівку на ґринджоли, на кавун намоєть маленьку шапку, а решту аж по ґринджоли вкрийте військовим платєм, то будете мали його вірнісїнький портрет.

Ляйтанти здавали йому рапорти, по сїм переходив він попри ряди, переглядав їх, всьо дивило ся йому просто в очи і повертало за ним голову, він відсапував і ґрумкав до деякого вояка тикаючи пальцем на свою грудь:

— Очко на мене...

Треба було лихої години, що впав йому в око той ломака, який лишив ся.

— Ходи-но тут до мене, синку, — закликав його полковник.

Нездара виступив з ряду на площу.

— Як ти називаш ся, синку?

Нездара муркнув під носом.

— Яяк!? — крикнув полковник. — Ти не вмєси готосно балакати!? Ну, як називаш ся!?

Нездара став підити:

— Фан-фан-теріст Іван Мо-туз...

— Тут не треба жадного Іван — Іван є дома — на селї, а тут тільки Інфантеріст Мотуз! — гримнув полковник.

По сїм відсапнув і спитав спокійно:

— Чи давали тобі, синку, нинї їсти?

— Давали, — видушив з себе нездара.

— А не бють тебе часом пан фрайтер?

Він оглянув ся на фрайтра і в мить відвернув голову.

— Ні — не бють.

— А може пан капраль бють тебе коли?

Нездара зиркнув, його очи відскочили від капралевого

— П-пії — не бють...

Полковник оглядав його від голови до п'ят. Йому впали в око великі як човни черевики Мотуза.

— А ззуй-по, синку, черевик і покажи мені свою пожку...

Мотуз схилив ся розв'язувати ремінці, а полковник обернувся до офіцерів і став балакати з ними.

Той визув черевик і розвивав онучу завбільшки пів веретя, витягнутої з кагли.

Груболицьому фірерови з другого цугу, що стояв недалеко на краю, зісунув ся дашок шапки на сам ніс, з лиця зробила ся червона безобразна куля, в якій потонули очі і вівсяні вусики, а з губи зробила ся довга каблучка від вуха до вуха. За ним цілі ряди душили ся від сьміху. Мотуз оглянув ся, фрейтри і канралї махали до него кулаками і скреготали зубами. Одні показували йому, аби сховав онучу в черевик, інші радилі, аби звив і поклав по-за себе. Нездарі трясли ся руки, аж вирів сердега, але з тою онучею не міг дати собі ради. Врешті взяв і вихав її з долу в ногавицю. Коли впорав ся з тою роботою, поставив черевик коло босої й чорної як земля ноги, станув і чекав.

Полковник обернувся і глянув на него.

— Як то, а феца де?

Мотуз мовчав.

— Деж феца!?!—зверещав полковник.

Люмака схилив ся, взяв за кінець каглянки й тягнув її поводи з ногавиці.

Полковник відскочив і заломив руки.

— Kolossal! Pyramidal! Bombenfest! Herr Gott von Spandau! Matieko z Krakova!

За ним офіцери в регіт.

Та полковник посатанїв.

— Саржі, марш до мене!

Старшина з того цугу, до якого належав Мотуз, виступила зі своїх місць, побігла до полковника, станула в рівний ряд, вдарила в дах, всі як за шнурком і чекали.

Полковник взяв ся під боки і мірив їх оловяними очима.

— Панове абріхтери, — крутило вашу мату, — то цісарська дитина не має чистої феци! По трицять днів касарняка! Я вас навчу, галґаш! *Abtreten, marsch!*

Старшина відскочила, як опарена, полковник дав якийсь розказ оберляйтнантови, потім засалютував з легка офіцерам, вони остро відсалютували, він забрав ся й пішов.

Цуги чекали на своїх місцях, оберляйтнант підійшов до резервістів і почав говорити.

— Тепер, в сіх днях, ті що відслужили свою службу, то будут іти на урльоп до дому, а ті, що не будут добре на себе уважати, то можуть не лишити ся. А ті, що будут іти на урльоп, то казал пан майор, аби вони не кричали *vivat*, бо жовір як відходить з войска, то має плакати, а не тїшити ся! А ти хлоп, оден за другим, як прийдеши на свій село, до свій тата і маму, то маєш мелїдувати ся у свого війт. *Ja.. So...* А ти мусиши на свій мельдунок дуже уважати, як на свій око в голіві, аби кожен знав, де ти є, бо тебе можуть закликати і ти до 24 годни маєш тут знов бути, бо тепер не сєт так, як давно було, що ти прийшов собі до дому і лягав спати, але тепер наоколо Австрії — щось смерді... То я тобі балакаю на то, аби ти не настрашив ся і не загубив голову, як тебе будут закликати. Бо як ти знаєши, що твоя халуна має запалити ся, то ти даш собі раду, а як ти не знаєши, що твоя халуна має запалити ся, то тебе і твою халуну дітко возьме. На то я тобі тепер балакаю, аби ти не балакав, що я не балакав... А як би прийшла до тебе карта, що ти *binnen* 24 годни маєш тут ставити ся, то ти цілуєши свій дитину два рази, свою жінку, натурально раз і йдеши, де тебе закликають.

III.

Вояки вернули з розказу і віддихали свободнійше. Одні робили порядок на своїх полицках, інші порнали ся в куфурках за останками масла, сира або грейцарами до кантини, інші ладили ся до писаня листів, хто до родичів, а хто потай до любки. Василь Скорух зайхав ся в кут і бубонів з книжочки "Dobry ton, czyli nauka zachowania sie w salonie i w towarzystwie", яку купив за дві шістки від Жидка в місті і що неділі й свята сунив голову над нею.

Гурток рекрутів балакав між собою.

— Не знаєте, що з Буртиком?

— Умер позавчера в шпитали. От, добре, що його Бог забрав—не буде мучити ся. Тоді на зецирці, як упав, то лийтнант казав, що удає тай казав нам взяти його й кинути в баюру. Ми випесли його далеко на беріг, але не кидали в болото. Гріх за камрата. Ми здоровші та від тих "лявфспіртів" та "підерів" ледви дихали. Відтак привезли ми його до касарні. прийшов "регіменцгерц", колов його іглою поза нігті, рознинав і колов та шингав пожиком по тілі, світнив сїрник коло ока, бив по лицю, петрпкав по носі тай казав: "Ге, ферфлюхтер сімулянт!" Взяли його до шпиталю тай там він за кілька годни вмер.

— А-я, при войську так. Здохне кінь, то тягають до протоколів і карають гарізоном, а згине жовнір, то на його місце є десятьох.

— Тай на одного коня іде скілька разів більше, ніж на одного жовніра.

Дала ся чути музика. З військового шпиталю посував ся похоронний похід. Старшина і відділ камратів за караваном, на труні багнет і чак. Смутний марш стогнав на вулиці і гинув під небом. За труною йшов згорблений хлоп, під нахою костур, шанка і вузлик. Йшов в ту дорогу, куди сні

його провадив, підводив очі в гору й оглядав ся аби пізнати, чи се та дорога під ним важить ся, чи ноги не служать.

Рекрути станули купами в вікнах, знимали шапки й хрестили ся.

— Не знаєте, хто се? — питали одні.

— Таке Микола Буртник, — відповідали інші.

— От, який сімулянт!

— Заслужив ся ти, небоже...

— Але одно мені дивно. Коли хлопа мають за худобину, то на що кажуть йому присягати?...

IV.

До Савчука навідала ся мати, він взяв дозвіл у старшини і пішли до шинку. Сіли в куті, обоє бідні, винуждані.

— Як же там, мамо?

— Дякую за питанє. от добре, Богу дякувати, поки ще чоловік здоров. Лиш старий сарачище слабує. Банує за коровою. Ти чув, що нам упала? Старий постарів ся, не змагає, все вишитує за себе. Каже, що хотів би ще хоч раз перед смертю видіти тебе. От, бідуємо, таки дуже бідуємо... Марійку обещав огник, та бою ся, аби не застудила. Виханує ся то на двір босе. Тяжко достережи. А Гануська бігас, співас. Оподі пустувала, а я кажу — будь тихо, бо Ілаш не прийде, — “Котрий Ілаш”? — питає. Призабула тебе. Аж як я сказала, що наш Ілаш, той що кунив снідничку, то пригадала собі.

— Як там ліси, гори тепер виглядають?

— Смутно, дитинко. Ліс почорнів, а гори хмарами сповиті. Осінь постелила ся на них.

— Йой, так мені без них, що дихати не годен..

Пастала мочанка. Обос вертали до своєї жури, вона обгортала їх, як каламутна глибинь.

— Тота керпича, що ти викопав, обсувас ся вже.

— Коби ще се войсько перемучити, — сказав він сухим голосом.

Слово рвало ся. Випили по келішку, кривили ся, як від отрути і знов потонали в задумі.

Ілаш глядів на зівяле лице матери і гриз кулак, вона дивила ся як він вимаршів і сльози станули їй в очах.

Западав вечір і пригадував далеку дорогу й розлуку.

— Гай, треба йти домів, бо ніч.

— Як-же ви, мамо, будете йти тепер три милі такою дорогою?

— От, якось поволн зайду. Чи се мені першина? Я вже привикла.

Веміхнула ся й сягнула до кошіля.

— Тут масн горнятко масла від нашої Половенької, а тут наш хлібець, хоть чорний, але у войську здасть ся. Ти може й забув вже його.

— Ой, мамо, де там забув...

— Ага, тут ще Марійка передала яблук з тої яблінки, що на межі, а Гаууська казала, абиесь здоров був і на Різдво прийшов.

Підвів її за місто.

— Кляняю ся до тата, до стрня, до Марійки, Гаууськи і добрих людей. Як фіри не буде, то не пускайте ся в ріку. Переночуйте в селі, а досвіта підете домів.

Стояв і глядів за матірю.

Затирала ся в сумерках.

Нараз, як би опутало його. Спочив і хотів птахом полетіти за нею...

Зітхнув і вертав до касарні. Голос сонівки сипав ся дрібненько, вояки шли, співали й танцювали, як біснуваті.

— Не грай, брате, бо серце трісне! Отсим багнетом амінь собі зроблю.

— Який з мене жовиір, всі хвалять, а нераз такий туск придавить, що як бим Бога не бояв ся... Най би я і всьо в крові потопило ся...

Трубіли "Zapfenstreich". Лямпу загашено, всьо молило ся й лягало спати. Ліхтарня з вулиці заглядала в касарню. Коло прічи клячів Савчук. Вслухав ся в голос трубок, світло падало на його голову.

—Гий, гори-гори, гори височезні, гий, море-море, море безконечне...

Не раз. не два будив ся він та вгадував, скілько дороги зробила мати і як далеко могла вже бути.

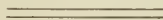
—Гей Ласа! А ти де лїзеш!?

—А-а-а-ни. цва-а-й, дра-ай—фір!— втягав фрайтер крізь сон.

—Не заходи собі, небого, з піким, бо як верну, то пору-баю як гадну...

—Го-ой, мамо-мамо, як кости болять!

Сон як камінь привалив касарню...

ВАРІЯТ, ЧИ МАРОД ?

I.

Вечір в цугу.

Вояки порають ся кого роботи як пчолы в улію. Тут старий жовпір показує рекрутови, як звивати плащ, помагає йому, стягає туго ремінцям, ділить боком долоні як правником на три часты і насаджує на таністру, он два рекруты протягають шнуром гвер, там оден смотрить в люфу до сьвітла, чи нема в пій плями. тут на лавці гладять порцеляновим черепком ремінь, аж світить ся, он той, що був піддячим дома, сидить на куферку голый, латає сорочку і бренить тоненьким голосом як пчолы за пазухою:

“Памятайте, християне, що ся з вами колсь стане; всім по смерти іти треба, чи до пекла, чи до неба — на віки...”

Сьніває і кривить ся, як би плакав. Сьніванка ссе журу з його сердца.

Два йнди стоять, слухають і також скривили ся. За печею чухає ся дзюбатий ломака, той що коли питають, як називас ся, він вміє відповісти лиш: Василь. А питають, звідки ти? то відповідає: З нашого села.

А там в куї иннає Грицько Юхт, де би вкрасти щітку і стягнути з полицки хліб, бо для него трьох комісників на пять днів за мало. Оден бохопок вистає йому лиш на день, а на ніч під деку треба ще одного. Груболищій з малими очима в вузких повіках. Тим очам приходить тяжко розглянути ся, тому він обертає головою, майже вітрить задергим поськом і нагадує кертцію, що винорпала ся з землі.

Чорпавий фірер спер ся конець стола і глядить на цимру. Такий його звичай в вільних хвилях. Ніхто не чув його крику,

не видів у него злости, ні лукавства, ні фалшу. Не ходив по ночах, як янші, не запивав ся в кантинї, лиш пильнував служби. На своїх людий вмів він так уважати, що його відділ був найспокійнійший і найліпший в цілій компанії. Відслужив свої літа без найменшої карн, а завтра має виходити.

Там далеко дома його також треба. Земля чекає на молоді руки. Батько, мати постаріли ся, треба помочи, але нині ще його око стереже цугу, виповнює до остатку свій обовязок, а завтра зі спокійним сумлінням кине він сї мурн і на його місце прийде янший.

— Пане цугсфір, — спитав вояк. — чи не жаль вам нас покидати?

— Привик я, хлопці, до вас, — сказав фірер. — Тяжка тут служба, але й дома не лекше...

— Ви все чогось засумовані. — переймив жовнір. — Як би так я на вашім місци, то гуляв би, а потім взяв собі годну та богату дівчину. але таку. що як вбуває чобіт і дубне ногою, то хата здригне ся, а холява на людці трісне. та оженив ся, та газдував би, як то кажуть, по руськи та по людськи! А журити ся чого?

Фірер махнув рукою і задумав ся.

— Вам у войську було добре таї дома буде несогірше. — сказав старший жовнір, — доброму всюди добре. Таї нам було добре, доки ви з нами. А в тім, що жовнірови за біда? Мас тут мундур і хліб і черевикн і гельтаг—всьо, що загадає і навчить ся, що не буде дурним.

— Най пес тут учить ся, не людські діти! — вокрнув рекрут. — А се як? А податки та всякі драчки на яку мару крїваємо? Чи на те, аби в селї школи не було, лиш аби на науку аж до войська йти?! Тьфу! Бодай тобі рот на потилицю скривило! Чи як кажеш, Іване?

— Питай ти мене, а я тебе буду, таї спитаймо ся оба свого дурного розуму. І до Бога не кричи, бо далеко. Не вчує, —

відрубав Іван і кропив таким словом, якого не знайдеш в молитвеннику.

— Відрік би ся я того всього, що мені тут дають і ще доплатив їм, аби мене не держали і не забирали час за пусто-дурно. Невно, що сякому-такому перобі, який дома гнів на печі і здихав з голоду, паршива зупа може так засмакувати, що вмер би без неї, бо се ніби задурно, але хто вмє працювати і знає силу ліпшої роботі, ніж дурні “айпщики” міліони разів витинати, у того пес має поряднішу страву і статок, ніж чоловік тут при войську.

Коло фірера присїв ся жовнір Сень Макітра.

— Дас мені серце на вість, що як ви нас покинете, то тут настане таке, якого ще сьвіт не видів... Капраль не поведе так людий, як ви. Ви газдівська дитина, тому вмєли нас учити, а той, вибачайте за слово — таже ви самі знаєте — балабушник, Жидам міхи поспв... Такий як вийде на саржу, то нема гіршого пса на світі... Знаєте, що вистроїв він в тамтій компанії, з якої прийшов? Счинив одного раня ївавт, що хтось вкрав йому гроші. Цілий цуг кляв ся на чім сьвіт стоїть, а він каже нарешті, аби люди зложили ся по шістьці і вернули йому гроші, то він замовчить про все і не буде нікого тягати до рапорту. Дурні люди послухали і для сьвятого спокою скинули ся щось на вісім левів...

Макітра подумав трохи, а по хвплі додав:

— До смерти не забуду і все буду благословити вас за те, що як я перемерз на варті, ви лиш подивили ся на мене і сказали: Ти, виджу, слабій, але добрий хлопець. Ходи, будеш коло мене. Там поштуркували би тебе, а я не дам. — Ой, пане цугсфір, пане цугсфір, чи віддячу ся я вам коли, чи зійдемо ся коли в житю...

Фірер рушив головою.

— Та що... Я був добрий для тебе, а ти для мене. Мундур все мені чистив...

.....

В ранці рано вояки підняли гамір на подвір'ю. Скупили ся коло свого фірера, він стояв в китари, у вишиваній сорочці, в капелюсі з павами, як князь і пращав ся.

Рекрутяги плакали і пхали ся до його рук, а він боронив ся. Сень Макітра вхопив його обіруч за шню і заводив як на похороні.

— Тату наш найлюбіщий, на що нас покидаєш, на кого нас лишаєш?!

— А вважайте, хлопці, на себе, пильнуйте ся, один другому помагайте, абпсте мені стида не зробили! Дякую вам, щосте послушні були тай мене пошанували, най вас Пан Бог пошанув і най вам допоможе!

— Дякуємо! Дай Боже! — гриміло з кількадесять грудий.

Шанки довго буюли в повітрі, а до них кланяв ся з далека капелюх з павами.

II.

Вечір в цугу.

Пан капраль розвернув ся на ліжку і крикнув:

— Другий цуг!

Вояки збігли ся до него.

Підняв ся на ліктях і вчинив здивоване лице.

— Ото, во-во с другий цуг!? Ото во-во-во-о!? *Herstellt... Herstellt.* казав я! Чула одна з другою!? *Abtreten marsch!* Як скажу *abtreten*, то всьо, що жие, має відскочити як би в тебе. в твого тата і маму грім ударив, або шляк трафив! А, мокрі рекрути, я вам дам школу! Я кличу другий цуг, а він оден з другим лізе, як стара, перевалена корова! Чекайте, я вас навчу дисципліни...

Пождав хвилю, а параз знов крикнув:

— Другий цуг!

З гримотом і тупотом як стадо сполошених коний, кинчло ся всьо до него.

— *Herstellt!*

Всьо відекочило як опарене.

—Nieder!

Веї впали на землю!

—Auf!

Командував далі те саме, лиш в скоршім темні.

Счинив ся гриміт і туліт як в кінській стайни.

За часок настала подуха, шум і сопіне як із трицяти ковальських міхів.

Вояки втирали піт, стогнали, падали і зривали ся. Деякий штовхнув передного під бік, бо ковтнув його обцасом в голову, шенотом синнали ся проклони, з кута долетів здушений сьміх.

Від того сьміху капраль сказив ся. Скочив, вхопив тріпачку і гаратав по головах, плечах і руках.

Тверді хлопські голови втримали, а капраль змучив ся. Сїв на ліжку і закликав знов цїлий цуг.

Хлопці прибігли і настала тяжка тишина.

Капраль мовив хрипливим голосом.

— А тепер знаєш, оден з другим, за що дав я вам такого духа?

Рекрути дивили ся тупо на него.

— Пся кров! Матір вашу! Ви не знаєте!?

— Ні, — впало кілька голосів.

— А онде що!?! — показав на одно ліжку в куті, на нїм лежав хтось під коцом.

Лукавий сьміх блиснув з під капралевих бров.

— То є весь цуг!?! А он хто лежить? Ідїть і стягніть його за ноги сюди!

Вояки кинули ся до ліжка як розжертї вовки і за хвилию тягнули товарища штовхаючи.

— Аби тебе грім забив! Ади, а ми через него так швіцували! Бог би тебе побив!

Влїдий жовнір протправ очі і роззправ ся.

Капраль взяв його на допит.

— Ти що за оден?

— Сень Макітра.

— Ге, Сень, певно бабин сив.

— Ні, я не маю нікого.

— А звідкиж ти взяв ся. коли ти не маєш нікого? З кропиви? Ти певно кропивник?

— Не кліть, пане капраль; мої тато і мама в гробі спочивають, а ви...

— Гм, Макітра. Чекай будемо мали в чім мак терти! Ти чого заліз під деку, як я кликав цуг?

— Я слабій.

— Ти слаби-й?! Чекай я тебе викурую. Ге, се якась телігенція — мені тут буде коники пускати! То ти не мав кому на голову вилізти та прийшов тут до мого цугу!? Чекай небоже, я тобі вилізу на твоє здоров'я... Можеш таки нині справити собі трмну... Ти чому не писав ся марод?

Макітра розбудив ся цілком. повів головою на бік, на його лиці перемигнув дивний усміх і в мить щез, око стало студене як сталь. По хвилі спитав:

— Що з того прийде? Я мельдував ся вперед, але повидав, що се ні на що...

Капраль побілів, втяв зубами губу, дивив ся довго на него а потім сказав:

— Я пізнаю по твоїх очах, що з тебе така гадина, якої світ не видів, ну, але пожди — з мене ще більша. Я вже виджу, що буду мати з тобою клопіт. Ми оба так легко не розійдемо ся, як ти гадаєш.

Встав і нахилив ся до него.

— За два місяці маю йти на урльон, я дуже рад би вирвати ся вже раз із сего проклятого цекла, але ади, (вдарив себе в груди) аби я тут через тебе і два роки мав лишити ся, то я тобі кінця доїду! Я тобі вязи скручу! Чекай, хлопе, злодію!...

— Пане капраль, — сказав спокійно Макітра з тим самим студеним усміхом, — хтож видів таке балакати? Чомуж би ви мали через мене не йти на урльон? Алеж підете, бігме, підете,

навіть борше...

Капраль дубнув ногою.

— Мовч!

Потім звернувся до других і рішив:

Хлопці, коли він так деку любить, то дайте йому її сеї ночі, бо будете всі швицували через него. Один за всіх—всі за одного; такий приїде у войську.

— Добре!—гукнуло з десять голосів.

Дати деку значить кинути в ночі на когось коць і задущити або вимістити чоловіка так, аби вмер в шпитали.

— А я вам, хлєпці, раджу — дайте спокій з декою, — звернувся Макітра до товаришів.

— Або що!? Ади, який найшов ся! Ще страшить, ги—ги!

— На мені аж сорочка полотном стала! — добавив перконосий Юхт, що сирятав тимчасом Макітри хлїб з полицки.

— Другий цуг!

Вояки збігли ся.

— Мой, не хочу блюзи на собі!

Кількох стягало з капрала блюзу, він тимчасом навчав.

— Розказ має бути розказ. Аби я тобі не знати що казав, то ти мусиш все зробити. Як би я тобі що злого казав зробити, то ти можеш на другий день рано писати ся до рапорту, але розказ мусить бути виновнений, бо пнакше за субордднацію йдеш до гарнізону. Скажу тобі: Хлоне, хапай гвер і стріляй ся! або: лїзь на вікно і скачи з другого пїонтра, то ти хапаш гвер і стріляш ся, або скачеш з другого пїонтра, а завтра можеш йти й писати ся на мене до рапорту, чи як собі хочеш, але розказ має бути розказ!... Хлоне, а як би я так сказав тобі: Бери сїрник і підпали хату!

— Гир! — крикнув Юхт як несамовитий і прибіг з пачкою сїдників. — Котру хату кажете підпалити, пане капраль?

— *Herstellt*, гадюго! А ти хочеш підпалювати!? Злодійо — таж за се кримінал! Хати не вільно підпалювати і для

того як би я тобі такий розказ дав, то ти не смієш мене слухати, бо такий розказ не є вальорний!

Капраль перервав науку войськових приписів і розказував далі.

— Мой, не хочу пантальонів на собі!

Стягали пантальони.

— Мой, не хочу черевиків!

Макітра стягав черевики, капраль запер пальцями, нараз пустив, той полетів з черевиком і мало не вбив собі зубів до залізної причі.

Капраль виймав цигаро.

— Горить!

Двайцять люда прибігло і виймали сірники з кишені.

— В цивільнім служив Жідам, а тут цілий цуг служить йому.

— А тепер вєсо, що жне, стелить ліжка і лягає!

Стелили ліжка, складали мундур, молили ся й лягали.

Zimmerordinnanz, на якого припала нині черга, виліз на стіл, взяв одною рукою закрутку лямпи і читав з памяти:

— Добра ніч, панове саржі і вам камрати! Сьвітло з хати — дівчина до хати, аби пан капраль мали що кохати!

— Файно. — муркнув капраль.

Жовнір фукнув в лямпу і стало темно як під землею.

— Котрий скаже нині байки?

По довгім торзі зачав оповідати Савчук.

— Був раз жовнір, що не знав ніякого страху. Не бояв ся він ні ночи, ні громів, ні ворога, ні смерти. І не мав нікого й нічого, лише такий камінь, що був чистий як сльоза і світив ся як роса до схід сонця. І носив він той камінь при собі і стеріг його перед людьми і видів себе в нім, як в зеркалі. А був той камінь дивиний — від кривди темнів, від просьвітку ставав яснійший.

Одні слухали сего оповіданя, инші вглубляли ся в свою гривоту, в спомини і западали в сон.

Макітра скулився під коцом і кашляв. Сів на ліжку, обняв обіруч коліна, підсунув їх аж під шию та затискав зуби, так кололо його в грудях і спирало дух. Знов стягло його до кашлю, в грудях і горлі зробилося жарко, на него вдарив студений піт, він зімлів. Через час пробудився сидючи з головою на колінах. В пам'яті перелетів оден ранок. Сень стоїть перед лікарем, той казав скинути сорочку, обстукав його кулаком, аж до другої цимри було чути і сказав, що йому нічого не хибує.

— А він таки не піддався і як лежав лише в сорочці, встав, взяв на груди кармазинові шіці*), взяв гвер, настроїв багнет і пішов відбирати свій днямент, в якому була мамина сльоза і його честь, — гуділо слово казки.

З далекого кута долітав шепіт.

— Мо, Грицю, кажу тобі не лїзь! Ти хочеш якої біднї? Тебе який напав? Ти капралів вірник? Таже завтра може таке саме впасти на тебе. Казу тобі не йди, бо не дай Боже чого, то я сам таки досвіта йду і пишуся до рапорту на тебе.

Вчувсе Макітра. Зняв потихо гвер з залізного гака, наложив під коцом багнет, взяв коробку з п'ятьма патронами і заложив її в гвер. Підсунувся до залізної штаби в головах ліжка, спер гвер на колінах і чекав.

Савчук кінчив казку сонним голосом, вкінці затих. Деякі хрипіли...

По часі скригнула дошка в підлозі, щось зачепило в стіл, там гей би здушений хихот.

Злодійський рух з кута посуваєся до середини цимри, як би два-три медведі підлазили до Макітриного ліжка.

Сусідний товариш хроне на всі заставки, от, вони вже коло него, минають його — спинилися право Макітри. Два по боках, оден в погах розтягають щось і насувають на ліжку. Чієсь руки лапають по ліжку і скрадаються по темки до ніг Макітри, як вовки.

*) Військова відзнака доброго стрільця.

Тут хтось як би його грім прошив, підняв трійголос і геннув на землю, по сім злетів верхняк стола, гримнув стріл, аж касарня здригнула і всьо, що жило, схопило ся на рівні ноги.

— Гвалт! Шпекціон! Таскапраль! Сьвітло!

Новий стріл вправ потемки на ліжко капрала. Капраль схопив ся і чмихнув під ліжко.

Влетів інспекціон з ліхтарнею, капраль від дня, фельд-фобель та офіцпр.

На підлозі качав ся пробитий Юхт, за столом зойкав і кидав собою піддячий.

Нараз очи всіх упали на Макітру. Він стрілив за капралем під ліжко, той вискочив, розправив руки і заревів до него, як звір.

— Чи ти варіят, чи марод?!

В туж мить дуснув четвертий стріл, капраль викинув ся як серник, одною рукою за груди, другу спер поза себе до стіни, сунув ся поволи в бік і вправ за ліжко.

— Ти що робиш?! — загомонів офіцпр і видер карабін.

Макітра зложив руки на колінах, на сорочці червопіла кров, як кармазинові шіци — він всьміхнув ся по своему і сказав спокійно:

— А щож би... Отсим двом свинтухам дав деку, онтого сучого сина пустив на урльоп, а мене беріть до шпиталю, чи на фестунок — мені всьо одно...

У МИЛОСЕРНОЇ БОГІНІ З КАМ'ЯНИМ СЕРЦЕМ

Осінній ранок заглядав до шпитальної кімнати і будив життя. Вертери стелили ліжка, замітали, здоровші мароди мпи ся і підставляли умивальниці та зливали воду цинковими черпаками слабшим. Старий інвалід чесав ся сидячи і шепотів молитви. В куті на чотирьох ліжках лежали ті, що були між життям і смертю. Звідти долітали тяжкі віддихи, слюгняня і зітхання. Один з півтореними очима хрипів, один тер ся в одно по-під ніє й оглядав нігті. Повидів ту роботу вертер і бомкнув:

— Не далекі твої гони, небоже. До полуцня, тай буде по тобі.

Далі лежали два горілиць, мимрили в горячці смертельними голосами і подавали на мерців. Тих, що повегавали і помагали вертерам, було п'ятьох; два улани, два інфантеристи, та один канонір — всі епілентики. Держали їх тут через 48 днів, а на табличках над їх ліжками було виписано: *Zur Constatierung*.

Інфантерист Дрошюк, чорний крепкий парубок сів на край ліжка і заложив руки; канонір Гресюк, білявий, углий хлопець, підійшов до него:

— Ов, Дрошюк, ти чого так посоловів?

Дрошюк рушив плечима і глядів далі в землю. По очах і личи видно було, що жерла його меляихолія.

Інші також се завважили.

— А йому що стало ся? Сночи прибагав так, що мене ще тенов від сьміху під грудьми коле, а нині встав такий, як би йому жили підтяв!

Як повиділи, що він уперто мовчить, то перестали займати його.

Інфантерист Сидор, добродушний хлопчиско, вештав ся по цимрі і помагав усім.

— Алез то мене голова болить,— скаржив ся він.

— Ой, ти все лиш з тою головою, — закинув вертер.

— Але нпій так мене скипає, що аж в очех тьмить ся.

Улан плентав ся тяжким, лїнним кроком і глометав хлїб.

— Улан! — крикнув вертер, — ти мив ся?

— Мив ся.

— Хто видїв?

— Ні, ні, він не мив ся, я не видїв.

— Тай я не видїв.

— Тай я ні.

Улан всьміхав ся розлїзло і румеґав далї. Вертер улютив ся.

— Ади, який мудрий! Лїпше пролупив очи, тай зараз до хлїба! То ще раз лїнь. А ти не міг би помочи дещо, лише зазираєш, куди ворони літають!? То ще десь оферма була з тебе; нїякого стида не маєш! Ади на Сидора, та то дїтвак супроти тебе, а всьо робить, о, диви, твое ліжка застелив! Іди, бо як скажу пану реґіменцгерцови, то будеш вицїв! Най, Сидорку, не стели йому більше, най собі сам стелить! Чекай, запряжу його нинї до коритаря! Будеш шурувати підлогу, що здохнеш!

Улан докінчив хлїб і нїби брав ся до роботи. Через те лїнивство нїхто не любив його.

От він нїби поправляє коло ліжка свого камрата і пасе оком вертера й всьміхає ся. Нараз гейби його шось цукнуло. він випростував ся і вдер собою до підлоги!

— Йой, вертер, біжи, біжи, біжи!! — кликав марод з по вязаною ногою.

Вертер вибіг з мародцимри, а хорий на ногу взяв свою палицю.

— Хло' ти чого аж тут прилїз розщипати собою? А палец звіден!

Намахував палицею, буцїм хотїв відганяти його.

Деякі сьміяли ся.

Вбіг вертер з лікарем.

Підняли улана на ліжку, лікар став живо підтягати йому повіку, потім взяв одною рукою під коліню, а другою вдарив зверху, відтак вколов іглою поза ніхоть, а улан метав ся як риба і тяжко було рослідити його. Вкінци утих.

— Вже його пустило, — сказав лікар і вийшов.

На коридорі загомонів дзвінок.

Вертери взяли “бас” — широку деревляну скриплю з шальками як би впеув із сущарні і пішли по зупу.

Настала тишина і мовчанка.

Гресюк розв'язав клунок, взяв чисту сорочку і хотів убирати.

В тім Дронюк скочив як навіжений і з пришибленим зойком генпув на лице і в тій же хвили випростував ся на рівні ноги й упав горілиць.

Гресюк настрашив ся, прибіг підняти його і — упав на него. Розцибали ся оба на собі. Обом виступила піна. Дронюк скреготав зубами, товк головою до підлоги, бив руками і ногами, затискав п'ястукки, аж кров виступила з-поза ніхтів і лебедів, немов крізь сон, якісь неясні слова, щось як: мамо, мамо, а Гресюк товк ся поперек него.

Мароди дивили ся на ту сцену.

— Боже, Боже, яке те жите людське. Де стілько сили набереть ся в християнщині на такі муки?

— От, ковирію пів року на ту ногу, але волію вже се ніж хоч раз отак. Господи, борони та заступи від такого.

— Де ті вертери потекли ся, що так довго їх нема?

Гресюк скотив ся з Дронюка і втих, а Дронюк ще кидав ся. Червоний як грань, піт лав ся цюрком з него.

Врешті і він утих.

Лежали оба побіч себе покровавлені, як на війні. Лежали тихо, непорушно. З далеких сторін звела їх падавка на спільну дошку. Звела їх недовірчивість бранкової комісії, щоб поба-

вити ся їх мукою, бо їх діди і тати ще мало були на позорищи.

Вставали оба смертельно помучені, стогнали і витирали ся. Нараз глипнув один на одного і витріщив очи.

Гіркий сьміх скривив мертвецькі лица всіх хорих.

— Рано і вечір клену і молю ся — Боже, забери мене з сего сьвіта! Бодай я не дочекав отак мучити ся! — лебедів сучим голосом Гресюк.

Поволокли ся оба як підвіяні на свої ліжка і заснули скоро.

Вертери принесли зупу і паювали межи хорих.

По спіданю помили пальци і знов стало тихо.

Знов загомонів дзвінок.

Вертери вибігли.

По часі дав ся чути стук, очи хорих звернули ся в той бік, двері відчинили ся на розтвір і до цимри внесли “цувакса”*) покровавленого і позавиваного так, що видко було лише зажмурені очи.

— Хто то? — спитали всі параз.

— Ерзац-резервіст з підрізаним горлом, — сказали вертери і саджали його на порожне ліжко.

— Що!? Ерзац-резервіст!? Не міг два місяці витримати!? А він чого різав ся?

— Та йди і спитай його!

— А жне ще?

— Та жне.

— Ов, якийсь маркірант!**) Ти, хло' не міг ліпше потиснути, абиc був цілком зарівав ся?

— От, дай покій. не буди; хто знає, яке його було.

— Та аби не знати яке, то я би не різав ся. А гвер від чого? Кульку в люфу, а з люфи в голову. тай уже.

Вертери знов вийшли.

*) Навоприбулого.

**) Ошуканець. кепкар.

За кілька хвиль внесли шишого.

— А сему що хибує?

— Скочив з другого поверха і поломив собі ребра і ноги і потовк крижі. Він не цуваке; ми перенесли його з горп, бо там нема місця. Він вже тут далі рік.

Сего ніхто не брав на сміх, лише один зітхнув. Відай наблювало ся якесь криве слово, але згадав за свою біду і за гріх тай умовк.

— Мо, ня, вертерп! А ви ще йдете? Та буде вже тут тої біди!

— Ще одного маємо принести, — сказали вертерп і вийшли.

Через час внесли третього.

Мароди зареготали ся.

— А сему чп не пархп на голові, що так 'то файно позавивали, як дівку до шлюбу?

— Сшивали йому голову, бо нанали на него два п'яні улапи і порубали.

— Певно через дівку?

— Дідько його знає.

— А він що за один?

— Канонір. Він як фалатнув одного своїм пранником, тай голова на двоє, а від другого дістав своє. Але мощна біда! Міркуйте собі: зайшов з порубаною головою від цитаделі через ціле місто, аж на свою касарню.

— Цсе, о, з сям не зачіпай ся!

Канонір підняв ся на лікти, очп і ніс виглядали понуро, як зпід шелома.

— Не бій ся, фасольнику, — простогнав він. — Як би мені так як тобі, то герцював би тепер з канонами по дуброві, а не гнив отут і жер зуну за дурно!...

О десятій годині прийшла візита.

Два молоді лікарі і два капралі-санітети: один ніс скрипку з ліками та інструментами, другий книжку, перо й каламар.

За ними прийшов полковий лікар. Позаписували “дуваксіз” і почали переходити по черзі по-прп кожного хорого. Змінювали написи на табличках і відповідно до горячки приписували страву.

Прийшли до того, що скочив з другого поверха.

Полковий лікар, середнього росту, сивий, з бритою бородою і добрими очима, взяв його за живчик і спитав:

— Якже там синку?

Вертери зняли з хорого покривало.

Поломані ребра, ноги, побиті крижі, вкриті чорними ранами, кости стреміли як осмалені скипи. А жите тіло ще в тій нужді мук. Його очі світили мертвим блиском. Як побитий птах. Обертали його як кусень дерева, обкладали бавовною і перевязували.

Регіменцарцт заломив руки і хитав головою. Відтак погладив його як дитину і промовив:

— Ой, ти бідаку, бідаку! Мученику, мученику!

У відповідь на се слово покотили ся дві грубі сльози по жовтім лиці марода.

Візита вийшла.

Тепер брали вертери по одному з тих хорих, що не могли ходити — на ноші і несли їх до операційної салі.

Звідти долітали зойки, писки і лайка.

Білозора, що болів довгі місяці на ногу, внесли блідогої і положили на ліжку.

— А що? — спитав сусід.

- - А щож би... перевели тай казали, що відай треба буде втипати ногу. Там саме втипали одному. Як подивив ся я, то аж ми в очех потемпіло. Уснали його, обтяли шкіру наоколо ноги як кору на дереві, закотили в гору і різали кість пилкою. Марод пищав крізь сон і сїнав ся, як перший-ліпший з отсих, що мають тоту слабість. А один з болю поздирав з себе всі перевязки... Ви кажете нераз, що я студеного серця, а я чую лише, що моя душа дуже зломана. Так здаєть ся, перековиріти

отут сім місяців, то не що будь. А моя рідня? Думаєте, що вона має до мене те серце, що вперед? Гадаєте, що вона від тих моїх болів не ствердла? Ствердла, зіснувала ся так, як ми всі тут. Бо такий, що вмирає, а не може вмерти — стає невинним для людей і для себе. У войську нема поезії.

Засичав з болю і не міг здержати ся від сліз.

— Ото, чоловічку, і щож я тепер буду робити без ноги? І все те через дідьчу римунду!

Але в тій хвили заціпив зуби, аж губа закровавила ся і процідив понуро:

— А знаєте, звідки то все? Оті мухи і зойки, які оглядає отсе пекло?

— Звідки?

— Звідки, що наші газети і петиції—сьміте, а наші носли — с-с-с-с. Скажу вам ще одно: добре так, а як буде гірше, то се мене також не здивує, бо кождий нарід має те, на що заслугу- Schluss!

Зімлів!

II.

Коло старого інваліда сприявав вертері рушив йому якусь дрибничку на шафіці. Інвалід заметушив ся і стогнучи зачав сварити оналим голосом, а його схоровані очи косили ся як у постріленого яструба.

З полудня прийшла його жінка і ще якась бабуся. Принесли старому булок і вина. Обі в хустах сиділи і нинали коло хорого як мухи коло заголомшеної мухи.

Сонце заглянуло крізь вікна під стелею, Гресюк встав і вбирив ся. Гіренький був його хід, як тої курки, що встала з гнізда. Натягнув плащ і вийшов на шпитальний город.

Не було студено, сонце вьсміхало ся крізь жовтолесті липи, але він був так ослаблений, що здрігав перед подихом вітру. Сів на лавку під липою і дивив ся як зівале листе рухало ся на землі. Крутило ся, піднімало ся, як би хотіло підлетіти до своїх галузок. І він віднав від своєї галузи, як той лист. Ет

що там! От, курити нема що! Гей, не знають люди зі світа, що то є, як жовнір немає тютюну, або на картку до своїх!

Два вертери надійшли з ношами і станули спочити.

— Деж ви те несете?

— До трупарні. Улан.

— Який улан?

— Таже тут на ношах.

Гресюк відхилив простирало: під ним лежав мертвець, а він навіть не спостеріг його вперед, як би на ношах нічого й не було.

— Скоро затирають ся тут сліди по чоловіці.

Пішли.

Гресюк гладив рукою по руці як старець і шептав:

— Грій, сонічко боже, грій. Не загірло ти мене на весні, то загрій хоть в осени. Не зазнав я тепла тай нікого не мав. Так якось ховав ся у студени, на самої. Здаєть ся, що перший раз так мене грієш. Коби можна спочити так на віки і дивити ся...

Збудив його звук сопілки. Кинув ся шукати її. Се в гарнізонівій казни вигравав хтось козака. Гресюк станув під закратованими вікнами.

Спів, регіт, тупіт і дзенькіт кайданів до такту. Захрипли голоси вязали ся в понурій і дикій хор. Безнадійність, неволя і роспука віяла з него. Хоч було се на другім поверсі, а здавало ся, що та чорна луна летіла з-під землі, з чистилища. Між арештантами счинила ся бійка. Гатили ся кайданами по готовах. Сопілка додавала чортівської охоти.

Один арештанта держав ся ґратів і плюнув в долину. Гресюк устунив ся, а арештанта пустив до него прикре слово.

— Я тобі, брате, не дивую ся, — вловів Гресюк. — Я знаю, що навіть ангел на ланцюху став би ся чортом.

Арештанта подумав, а по хвили відповів:

— Правду, брате, кажеш. Вибачай!

Пустив ґрати і зсунув ся в долину.

На город виїшов капітан, середніх літ, без шаблі, з двома вертерами. В драних панталюнах, похнюплений як водонос, закурював від вертера цигаро і салютував йому низьким уклоном, а другий подав йому руку, потрясав нею, а потім взяв його “за пан-брат” під рамено і так пішли.

Гресюк глигнув допитливо на першого вертера, що стояв ще і всміхався за капітаном.

— Варіят, — пояснив вертер. — Зійшов на таке через свою жінку.

Вітер підняв листе і поніс за капітаном.

Кількох мародів виїшло на город.

Пожовклі лиця, в очах дрімала скритість і хвороба злочину. Далі вірити годі, що на світі є ще якесь здоровле.

Та Гресюк помилився. На город виринула панночка, свіжа як рожа, прийшла “зі світа” і внесла з собою чари свободи й здоровля. З’явилася в сїм пеклі нудьги і смерті як ангел. Жовнір виїшов за нею, обоє взялися під руки і пішли до лавки в куті города. Він викрадався ночами до неї, перелазив мур як кіт, аж раз прихопили його і призначили до маринарки. Завтра повезуть його на кілька літ до Полі над Адрійське море.

III.

Ніч.

Тихцем встає Білосор, підсуваєся на кули до Гресюка і шепче:

— Видиш всіх тут?

— Виджу.

— З ними так само як з нами. Красшу половину нашого віку ми вже пережили, а як пережили, то знаєш.

— Знаю.

— Ну, то лежи тихо, аї рушся. Те що буде—не цікаве.

Білосор висунався на ліжко найблизшого товариша, приляг йому грудь коліном, одною рукою схопив за горло, а другою заткав губу.

Счинила ся метушня, глухе скавуліне як би хто пса дупив в міху—і стало знов тихо.

Білозор лїз по черзі з ліжка на ліжко.

З Гресюка лїв піт, голова як в полумю.

Врешті гробовий спокій привалив цілу комнату. Ліжка подібні до гробів, залїзні штаби в головах, до хрестів, на них таблички з іменами. Деяка табличка калатала як гомівки кістяка.

Двері риннули, як би під серце студеним спісом вколов. Білозор полїз як тигр до дальших комнат... З цілого шниталю стала одна величезна трупарня.

Нараз задрожали мури і почали валити ся, стелі і стовип розпадали ся на всі боки, а між ними шибав Білозор як шалена хмара. Гресюк прокинувся облитий потом від горячки і зітхнув.

На столі цїмав вертер енергій на руках. Перед ним блимала оливна лямика в умивальниці, метала світло на стелю і гоюю на стїни, а долом зробила ся бездонна чорна пропасть, в якій стогнали молоді люди.

Гень сходами гомонїв дзвінок і чути було кроки. Се йшов священник на другий поверх, до тих, що змирали на глуханю. Дзвінок і кроки втихали, то знов будили ся. Видно багато було там роботи.

Гресюк глянув на Білозора, він не спав.

—Ви кидали ся в сні і кричали,—сказав Білозор,—і я також збудив ся. Такий милий сон спив ся менї. Десь я далеко в своїм ріднім селі і десь перед нашою хатою так ясно сонце світить, аж за очі ловить. Зелене жито леїс, а його зелень така ясна, якої я ще не видїв. І приходять вороги до того жита і не жати, але косити його хочать, а я як ухонлю бучагу, як стану їх прати,—геть вигнав і—

Білозор урвав.

Дропюк зачав бити собою на ліжку і злетів на землю.
Кликнули вертера.

Було по півночі і знов всі поснули...

Рано понесли Білозора до операції. Гресюк надслухував цілою душею і тремтів усе́м тілом.

—Ну і щож?—спитав він Білозора, як саджали його на ліжку.

—Сказали, що нога гоїть ся і не треба втнати.

Гресюк врадував ся.

Білозор моргнув до него і показав на одного марода.

—Дивіть, він ходить, а за ним снує ся смерть, видите?
Вона погашь за нами всіми так волочить ся.

Гресюк глядів на страшного як смерть жовніра...

Прийшов капраль і прочитав двох, що мали виходити на волю.

Білозор і Гресюк гляділи завидно на їх радість. Багато хорих переспало ся, лише вони ковиріли, немов мали цілий свій вік тут перемучити.

—Люди йдуть, Білозоре, а на нас не прийшла ще черга.

—Не журіть ся, переспимо свій час, а відтак виженуть нас як телята на зелену пашу.

—Коби то можна лежати каменем.

—Ви бачили золотий напис на сїм шпитали: “Charitas?”
Милосерва богиня, хе хе. Білі в неї груди, але серце камене...

До хорого з поломапими ногами і ребрами приступив жовнір і подав лист.

Скляними очима глянув він на письмо, оглядав кожду дрібничку, як би хотів на віки заховати в пам'яті.

Просив шепотом, аби прочитати.

Жовнір сів біля него і читав:

Дорогий Сяну!

Доношу Тобі, що з ласки Бога ще живу і зичу Тобі здоровля і поведження. Рік вже минув, а від Тебе нема пїякої

відомості. Гадав я, ховай Боже, що Ти вже вмер, та війт казав що була би чорна картка прийшла. Значить, що Ти Богу дякувати, живеш, але що дієть ся з Тобою, як Тобі поводить ся, того нічо, а нічо не знаю. Дорогий Сину, серце мені з жалю крає ся, що маю Тобі нині донести смутну відомість. Най мені Господь простить. Твоя Мати вже небіжка. Най її Бог прийме до царства небесного, а Тобі най дасть силу і розраду. Відняга дуже банувала за Тобою, нобивала ся як ластівка, до останнього духу питала за Тобою, казала, що як би Тебе ще хоть раз увиділа, то віджила би може. Нанашко Максим ледви її втихомирив. Наказував, аби так не тужила, бо її жаль постелить Тобі до смерти смутну дорогу, а вона закривала лице руками, душила ся і так мовкла. Прийми її останнє благословенє, Сину. А я також не надію ся увидіти Тебе. Спнашу, Спнашу! Ти далеко, а я тут без пїякої помочи на пшцету сходжу. Лічу свої старі дні та гірку нудьгу і пеміч гризу. Туск каменем груди давить, в горлі душить, огнем пече.”

Хорій відвернув голову і рушив рукою до читаючого.

—Пожди—трохи.

Рясні сльози покотили ся по жовтім нерухомім лиці.

Шептав, як би молив ся.

—Боже, Боже, моцний Боже, забери мене з сего світа.

Жовнір читав далі.

“Виволочу ся вечером у луг, трава як барвінок, пай на косовицю минув, праця марно пропадає, бо нема Твоїх рук, нема Тебе, аби станув з косою. Кервавими сльозами кличу: Верни ся, верни ся, мій Сину! Трава хлипає, земля плаче за Тобою!

—Ой, чи не він.—На *тім* світі хйба стане з косою,— втрутив ся голос із сусідної постелі.

Жовнірови, що читав, жаль завертів ся в горлі. Хорій вдвнив ся в стелю і шептав в дуєї:

—Боже, змилуй ся наді мною, відпусти мені...

Жовнір читав далі.

“А я стою, туманію, в землю западаю ся, а ніч підкрадає ся як злодій, гасить мій просвіток, прилягає надію і посуває ся з моїм туском далі й далі. Сиовиває землю, небо, цілий світ. Така чорна, тяженька, безконечна піч”.

Лист кінчив ся поклоном і поздоровленєм, але хорий не чув вже того.

Вертери прибігли до него й хрестили ся...

НА ДУБРОВІ

—Хлопці! Ану покажіть, що вмісте! Я хочу раз, але добре! Ади, пан лейтнант дивлять ся!

Капраль відбіг на кілька кроків і крикнув:

—Habt Acht!...—Marschieren Zug, marsch!

Відділ рушив з подвіря на вулицю, по чотири в одному ряді.

—Подай ся на перед, голова до гори, кольби на зад! Не неси ївер як коромесло! То лиш при жандармерії так ївери носять! Richtung! “Декуй” один на другого! Ковцун, махай руками попри себе! Не гоїдай ся як за гусьми! Eins-zwei-drei-vier! Ов, хлопці, я так не хочу. То коршма ще стоїть!? Незавалила ся!? Се в цілий цуг — триїцять-мука!? Так тихо як коти по болоті! Не чую! Удар ногою! Припусти з гори, аби аж земля дудніла! Не бій ся, як зломши ногу, то дістанеш з магазину другу! Диви, як тамті цуги маширують! Eins-zwei, витримай!

Погідний, літний ранок витав на світі й будив пташню по садах і городах. З домів виходили школярі і приглядали ся війську.

На містку стояла цікава дівчина і веміхала ся.

—Хлопці, котрий хоче кохати?—спитав офіцер!

—Гур!—загреміло пів компанії, аж голос під небом опер ся.

Дівчина затулила лице і чмихнула в фіртку.

До міста йшло босе жіноцтво з набілом.

—От таку маленьку, куценьку молодичку як курочку, мушу й я собі вистарати, скоро лиш вийду з войська!

—Чому таку?—спитала молодичка.

—Бо присідає добре!

—Не з бідн, мамуню, такі лідки ще маєте!

—Ой, синку, я вже давно збирана сметанка!...

—От, що йому в голові! Пусте, — сказала молодиця до старшої жінки.

—Не дивуйся, небого, се не з гаразду, — відповіла тамта. — Гадаєш, що твій чоловік, а рахувати, мій син був при війську літний? Такий самий курощун як отсей!

Військо було вже за містом коло розлогої зеленої рівнини, яку називали дубровою, від того, що тут був колись дубовий ліс. З одного боку виднів цвинтар, далі село, над ним блискотіла нова баня церкви, праворуч мрів фільварок, за ним білий березовий зацуст, сповитий сніжною долиною. Свіжий вітрець гуляв свобідно, холодив і збирав росу з трави.

Відділи війська паювалися на рядки, розсипалися по цїлій дуброві, ранні робили вже свої виправи, пізніші виходили на рівнину, відпочивали і ладилися до муштри.

—In die goц! — долітав захриплий голос з одного боку.

—In die гить! — з другого.

—In die фіть! — з иншого замість: In die Balance.

—Ади, він "Kehrt euch!" робить в правий бік! Хлопе, то лише при уланах так обертають ся, тому, що там довгі шаблі носять!

—Schiessen!*) Ціль просто себе! Нецприятель в онтім високім конній! — командував капраль.

—Direction онта біла корова з чорним хвостом! — верещав подалік фрайтер.

Маширував на переді, як гусак, перекутив голову й дивився поза себе на ноги вояків, розправляв руку як крило й півя:

—Пть! Пть! Пть! Гить! Штрикуй корсані, мой!**))

*) Стріляти.

**) Витягай ноги.

За ним витягали ся бояки і малпували його хід як деревляні кукли, гунали погами як слоні. Аби вмирав, то не здержав би ся від сміху, як би увидів ту роботу.

—Най телігенція робить гверґріфі†) добре, бо я через телігенцію піду до гарізону†*), а телігенція через мене до шпиталю, а гвер до пікемахера†**).

—Sie, durch Gottesunvorsichtigkeit menschgeborenes Vieh!—сварив ляйтнант на одного.

Один гурток на команду фрайтра тримав ся за бедра і піднімав поволи ліві ноги. Молоденький кадет приглядав ся з боку. Тим часом один жовнір в середні, замість лівої підняв праву ногу в гору.

Кадет пренув як іскра.

—Натурально, там якийсь злодій підняв обі ноги в гору! Але в ту мить кадетина скаменув ся і пішов геть.

Фрайтер Пуцькевич присідав від сміху.

—Я виджу, хлоне, що ти не розумієш по німецьки; ти виховав ся в лісі і чув лише: “Пся кров”, “Шляк би тебе трафив” і інші паскудні слова, але я тут є від того, аби навчити, отже зятя собі, як скажу: Rechts im! то ти погадай собі: Грнць кум і живо шнурни собою на право! Але се має бути як не знаю що! Се не дасть ся навіть сказати! То має бути так як грім, як сам дідько, аби аж дранте летіло! Диви, як тамті онде файно роблять! Хлоне, уважай, що тобі шкочить! Зробиш раз добре, буде тобі добре. Будеш мати знов “ruht”. Інші витипця, завтра субота, позавтра знов педіля і ти знов відпочиваш і так далі, аби лише час минав. Відбудеш свої два тижні, а потому береш шанку дашком на потилицю і салютуєш обома руками або знимаш її, кланяєш ся отак як

†) Вправя з карабіном.

†*) Військова тюрма.

†**) Buechsenmacher, той що робить і направляє рушниці і карабіни.

пан і кажеш “надамдонок”, або по руськи: Гарбуз вашій матери! і йдеш до дому гріти ся коло жінки. Прибываєш свою кошкетлю*) на полицю над постелею і кажеш: Шо-о-! Шо-о-о-о! Я служив при войську!

По сих словах капраль заложив руки, хитав головою і сміяв ся.

—Бог би тебе побив...

Резервісти заходили ся від реготу.

Ляйтнант був далеко. Виймив шаблю і колов жаби в баюрці. Нудив ся. Потім заложив руки по-за себе і пішов поволи до дальших рядів.

Капраль оглянув ся.

—Добре, хлопці, було! Nieder! Лягай в траву і спи далі.

Вісім люда лягло на животах, вісім обгорілих ник веміхало ся з під дашків.

—От, дай вам Боже здоровля, пане капраль.

—Не бій ся, я знаю, що хлоп любить. Але уважай, як пан ляйтнант будуть сюди йти, то дай мені знати. Я зроблю собі “kniet” і буду п’би учти вас, з кілько частий складає ся гвер. Мені вже таки се войсько надоїло.

Вклякнув на одно коліно напроти свого гуртка і настала хвиля, в якій хлопці забувають про мундур і стають людьми, ширими товаришами. Згадують про рідне село, вишптують один за другого, оповідають свою долю.

—Ото, братя милі, скоро лиш ляжу на землю, то все пригадує ся мені цвинтар...

Над ними голубе небо як хрусталь, легіт буяє, земля нахпе. І дивний сей світ і люба погода, в якій туга і забуте обіймуть ся і ведуть нас у вічність як в солодкім сні.

З далека долетів голос ляйтнанта:

—Rast!**))

*) Kopfzettel, табличка з назвищем

**) Відпочинок.

Капраль додав:

—От, видиш, оберни ся на другий бік і спи далі. Я нині також нездалий. В ночи приспила ся дівчина, я змаркірував коханс.

Хлощі позакурювали собі, капраль оповідав про свій побут в Чехах.

—Що,—каже.—там мені було добре. І в небі ліпше не буде. Я тут води стілько не пю, що там вина випив. Я випом мив ся. Ми стояли “лягром” і до нас приїхав був раз якийсь головач, що називав ся—Erzherzog Schlagenhof-Raten Ritter von Toscana. Наші люди не могли собі того прізвиза инакше зятимити як лише:—Прц-гирц-пирц шляк би го трафив ріпа з мотузками.

—Пане капраль, чи не служили ви там з Іваном Костогризом?

—Костогриз Іван, з Зеленої, з гір? Служив. Він був, рахувати, мій “шльоф”.*) Ми на одній прічи спали. То був восвода: з ним ніхто не міг видержати. Раз фірер сварив на него, а він каже: Пане фір, та чого острите ся? А бігме втечу і пронаду як під землю. В наших горах є де сховати ся!

—Ну, ну,—каже фірер,—сиди вже лиш та не дизертируй, бо я би ще через тебе мав біду.

Вітрець потягав, вояки позвимали шанки і холодили ся.

—Ти з чого маєш такий білий знак на голові?—спитав капраль одного.

—Ще малим полонив я кури на бантах, а мама вхопили ожіх, та ожохом по голові. Кров пустила ся, а вони в плач та за коновку, та жбур на мене водою!

—Е, я маю ще ліпший знак, о, подивіть ся, пане капраль.

—А се від чого?

—Раз в ночи вертав я городами, попри коршму, аж тут

---

*) Schlafkamerad.

одни вискочив, шарпнув мене бучком і втік. Я впав і заснув. По якімсь часі пробудив ся, встав і пішов. То їх двох було підеіло на когось ппшого, а я саме тогди надійшов.

—Я маю таки знак отут над ухом, о—показував капраль, —се кінь так френькнув. Щасте, що конито лише сховзло ся з боку. пнакше був би капут.

По черзі показував кожний свої старі рани та оповідав всякі пригоди. І були там знаки на руках, ногах і головах. Сему різак від січкарні обтяв пів пальця, другому сопра перегатила руку, тому колесо переїхало через плесо ноги, пншому обух вирвав ся з топорниця і розвалив чоло, тому бугай роздер рогом лице, а того дерево побило в лісі. Ніхто не був без знаку. Хлопське жпте тверде; воно переходить через пригоди й каліцтва.

Показав ся Жнд в кашкеті, без заросту, з кошом.

—Панове вояки, дайте що торгувати!

Піднимали ся й обступили кінш.

—Даєте горівки, але острої!

—Ц-ц-ц, остра як сам дідько!

Пили по чарці і закусували булками.

—А покажіть-по, Зайдено, нині якої штуки!

Жнд почав удавати мамів, як плачуть за синами, коли ті йдуть до війська.

—Йой, синку ти мій, синку! Йой, потїхо моя, потїхо! Куджж ти, сипоньку мій ідеш, куди!?

Втправ очн й ніс і наслідував заводи.

Вояки реготали ся.

—Бодай тебе Бог побив, а то ягась планета! Отсе комедіянт!

Показував. як мужик вернув від сина й оповідає про військо.

—Жінко божа, діти милі! Як той штанд*) божий шві-

*) Стале військо, лінія.

цує!**) Коби ви виділи, як вийшов старший, як втягне своє довге шабло, як заму́ркотів, як зашваркотів, то всьо упало на коліна, як би підтяв! А потім знов як крикне, то всьо нараз так обернуло ся, що де було лице, там, вибачте, плечі! А потому, як старший десь здименів, а жовніри як зайдуть до коршми, як стануть пити та співати! Гаде, чоловічку, не войсько!

Потім зачав ще веселійшої прибагати і приспівувати.

— У тисячу девятьсот
і першого року,
залюбив ся хлоп в Жидівці,
я кажу, нївроку!

Цмокав і підтанцьовував з всякими сороміцькими витребеньками.

Гурт ще дужче в регіт.

— А ви. Зайденю, служили в войську?

Жид перехрестив ся.

— Мійоца й сина, най мене Біг боронить, я дуже бою ся гвера!

Сватки рака лазили зі сміху.

Потім споважнів і став випитувати про урожаї по селах, про еміграцію до Америки і п.

Перед літами перебував він в Лисци. їздив в банді музи́кантів-Жидів по весілях. бив у великий бубен, бурлакував по селах і звідси знав звичай і вдачу простолюдя.

Ляйтнант дав знак свиставкою, вояки почали гуртувати ся в відділи.

— Хлопці, раз-два тай до дому, бо там вже зуна чекає!— заохочував капраль.

— Коби таких днів як сей при войську більше, то ще би якось витримав...

**) Пріє.

ДІТОЧА ЗАБАВКА

Досвіта гомонів бубен, військо виходило з села і дивило ся остро на свою “фану”, аж мурашки пробігали. Військо для війни, не для спокою, тому мусить бути все готове.

Офіцирська старшина поїхала верхом, за нею капраль в параді з “фаною”, далі піхотинці в повнім воєннім уборі, в торієстрах з шатрами, лопатами, джаґанами. По-при відділи йшли лейтнанти, кадети й фельдфеблі, на самім кінці полковий лікар верхом, віз з білою будою і червоним хрестом, вояки з пошами й перевязками і збирачі патронів з торбинами через плечі.

Капітан дав знак шаблею, тамбор вдарив в бубен, військо маширувало за темпом. Як тамбор переставав, застунав його місце горієт*).

Виходили з села. Луги, поля зеленіли довкола, сонце царювало над ними. Військо віддихало леготом, що збирав росу з запахами і розсилав її щедро.

Деякі, що не мали часу поспіяти, виїмали з торбин хліб, богатші паприковану вудженюву, інші йшли мовчки похнюплі, підкладали руки під реміне на грудях, бо давило й вїдало ся в тіло.

На переді горді юнаки з Городеничини, серафимецькі рослі хлопці, далі парубоцтво з ланів Ніжнева, з піль Товмаччини й Галича, за ними присадковаті й кренкі парні з околиць Богородчан, Надвірни й Делятина. Все те обгоріле на сонци, загартоване в біді й нужді. Деякий слабший гнув ся під важкою торієстрою. Передній товариш лишав широкі сліди

---

*) Трубач.

в поросі. Яків Солонина задивився в землю і стунав в ті сліди, чув шум довкола себе. йшов як в сні і все лиш думав собі: От так крок за кроком далі й далі, час минає, не стоїть, настане пора, що я вийду з війська і буду знати, як шанувати кусник цпвільного хліба. Розчисляв літа на місяці, тижні й дні, потім на відворот і легше йому ставало на серцю. Затуманював себе тим рахунком що день—тижнями, місяцями...

—Жовіір біда,—сказав Стаєь Квич з “Зелени”.—Мучить ся на отих маневрах днями й ночами. спеки го пражать, дощі перуть. неволить ся на квартирі по стайнях і кучах, не доїсть. бо лиш кинуть кусень недовареної курші, аж тут лишай всьо і збйрай ся далі. в почи нема спочинку, бо чипиш на поли серед студених вітрів на сторожки або зривають тебе зі сну на алярм і лети, чорт знає, куди і за чим. а встане рано тай знов веселий. співає. як би й нічого не було.

—Пригадають ся. брате, отсі маневри. на здоровлю колесь в низіййших літах, не бій ся,—сказав Солонина.

Військо стануло на команду. старшина дозволила перейти з дороги на той бік рова. компанії складали гвери в пірамідн, торієстри по приписам і віддихали.

Капітан закликав фельдфебля. насварив на него за тамбора. що бубен дричав як розбитий горнець і казав записати тамбора до рапорту.

Фельдфебель закликав тамбора і скочив як чорт до него з кулаками.

—Злодію, ти чому бубен не наштимував*)?

—Пане фебер. я його штимував, але—

—Я тебе наштимую!

—Сеї ночн внала роса і він відійшов.

—Я тобі відійду! Я буду через тебе пити від пана ка-

*) Настроїв.

питає!? Я тобі так відійду, що мене і тебе і твої бубен дідько вхопить!

Офіцер інженерського штабу стояв з офіцером генерального штабу і кинув собі з несподіваності в плях битви на маневрах, а сей знов кинув собі з завалених мостів, які поклав інженерський штаб.

— Дайте спокій — втрутив офіцер від артилерії, — генеральному штабови ніколи нічого не вдало, а інженерському штабови все занало ся!

Старшина на конях зібрала ся навколо купи каміня і стала радити над шийшим пляном пільної битви. Сановиті обершты, майори й капітани витягали мани шварґотіли й їздили по них пальцями, головний провідник генерального штабу відвертав ся в ряди-годи до наймолодших офіцерів і завдавав питання, на які мали вони відповісти і се становило часть практичного підготовлення й існування до висшої ранги.

— Яку команду дали би ви своїй компанії, як би з переду вас ставула неприятельська артилерія, з задку неприятельська кавалерія, а на правім і лівім крилі інфантерія?

Головний лейтнант випростував ся, почервонів, повторив питання і зачав розвивати стратегічну теорію, вивчену з військових підручників, яка тут була ні пришив, ні прилатав.

— А леж, мій коханий пане лейтнант; ви розводите теревені, а неприятель не чекає і ваші люди багнуть ратунку!

Молодик збив ся до решти з пантелику.

— Що ж би ви в такому случаю почали?—спитав обершт вічного лейтнанта, що через келішок і людяну вдачу не міг добити ся до висшого ряду:

Той відповів:

— В сїм случаю я би командував: “Клякати до молитви!”

Громовим реготом залула ся вся старшина.

Енергія, суворість, ба навіть характерність була із здорових лщ старшини.

По нараді військо зібрало ся, команданти повизначували патрулі, ведети, шнігунів, пояснили їм ціль і мету, подавали гасла, поучили як мають повнити свою службу і виправили наперед. За сими розсинали ся цуги на менші гурти, що називають ся “шварми” і рушили зі своїми провідниками, одні на право в ліс, другі на ліво, полями по за гору. Кілька компаній лишило ся й чекало дальшого розказу, за ними місила зелені поля, людську кервавицю, хмара кінниці, за кінницею артилерія з тяжкими канонами. Цілий видокруг, доки лиш око могло засягнути, вкрило військо. Лиш небо і військо. Брязк оружя, тупіт коний, гуркіт канонів, одиниця губила ся тут як капля в морі. почування одного чоловіка всякали в ту масу, як сльоза в скалу, натомість остивала й твердла сила, що лучила весь загал, як лява скаменілий ліс.

Уфіцери тих відділів, які пішли на перед, не виймали шаблів, аби блиск стали до сонця не зрадив їх перед неприятелем. Давали німо знаки руками і посували ся на перед. Падали в борозди і рови, підлазили на животах, крили ся по корчах і пропадали в лісі. Тут переправа в повнім тяжкім узбросю не легка, не один бідака зломить ногу або лишить око на сукку.

Хоч на такім гасидьськім місци тяжко було удержати порядок, то відділи намагали ся тримати рівну лінію, один другого наказував, бо вчера була за се біда. Наднесло лихе капітана і він не питав, що се було серед корчів і тернини, але змив фельдфебля і призначив його до рапорту за те, що шварми не були в рівній лінії, та що між людьми не було приписаного відступу на два кроки. Фельдфебель знов, відбив се потому на цілім цугу.

Доц ляв, люди ледви дихали, а він казав їм вісім разів чистити, щіткувати все до найменшого ремінця і виносити на подвіре перед стодоу, в якій була кватира. Раз завернув їх тому, що торністри не були рівно зложені, хоч через болото на по-

двірю і криву стежку, годі їх було инакше поскладати. Другий раз верещав за се, що реміне не світило ся.—Деж ми, пане фебер, возьмемо тут на селі тої помади, що на реміне, як його в темній stodолі і на чім вигладити і як на дощи поставити, аби блищало ся?—скаржили ся вояки. — Мене се нічо не обходить! Марш! За пів години маєте знов рокувати! І поліз у коршму... Потім вчепив ся за ті маленькі гудзики, що при кляхах на рамени, потім за патронташі і так далі, а врешті, коли вже не мали йому очі на що вилізти, зайшов у stodолу, глип сюди-туди. — Ов, каже, то деки лежать онде на купі, як здохлі корови!? За десять мінут має мені тут бути порядок як в люстерку! Аби порошка одного не було!

Виходили з ліса на царини, сади й городи. Толочили ярину, толобанили ся по молоденьких щепях, топтали зелений хліб і лишали за собою чорну землю і плач. Здалека долітали гукі сальви і стрілів, що падали поодинокі, то сипали ся раптовно як біб по решеті.

Старенька вдова стояла на порозі, очі свої видивила в хмару обгорілих і помучених лиць, але сина свого не віднайшла. Одинока її підпора і слава на старі літа. Гиренько отими сухими руками заробляла на него. В школах великих учив ся. Потім віддали його на один рік до Чехів, там на маневрах загнав ся він верхом на дебри і потонув. Ні його, ні коня не відшукав потім ніхто, весь слід пропав.

Нехай отсі мертві стрічки слабого слова заховують пам'ять його страшної смерті і жаль по втраті молодої сили...

Одна компанія виходила правильним чотирокутником на гладку як тік поляну, по лівім боці рівно був гай, неприятель, що складав ся з оборони краєвої, стояв передом в тім гаю, готовий до бою, лиш шапки і гверні видно з ліщини. Нашу компанію виводять тимчасом рівненько і спокійненько в як найбільшій порядку на поляну, командують "Halt", потім "Links front", "Laden", "Schiessen" і т. д., а чемний і

терпеливий неприятель чекає, дивить ся на се і регоче. аж листе з ліщини облітає!

—Отсе. хлопці файна робота!—Сказав Солонина.—А бігме, шпурну отсим гвером. скину з себе мундур і заберу ся геть. бо не годен дивити ся на таке! Бавимо ся як діти? І не могло би отаке стати ся на війні! Там саламаху зробили би з нас!

Зачала ся з обох боків стрілянина сліпими патронами. Всьо було вимучене. засвягле. чорне від пороху, глини і поту.

Нараз коло неприятельського команданта закурила ся земля. потім в друге і втретє! Командант звертів ся як муха в окропі. дав знак полковому трубачеві, той затрубів несамовито, хвилину запанувала тишина. потім счинив ся рейвах і колотнеча.—Із сеї компанії стріляв хтось остриями патронами! Зачали нишпорити. заглядати до сонця з гвери і живо знайшли. Середина люфи по сліпим патроні чорна, по острім чиста. Як би на кінци був дав сліпий патрон, то пропало.

Від того жовніра забрали зараз гвер, а його самого повели під сторожею. Пізнійше пустили. Оправдував ся, що кілька днів перед тим був на варті, мав з собою острі патрони, і вони потім замішали ся між сліпими.

Полковник на кони переглядав студеним оком відділи і буркнув остро до капітана:

—Люди смутні, прибиті, лізуть як старці! Чого так тихо!?

Звернув ся до відділів і крикнув:

—Скинути обойчики, шапки дашком на ліве ухо, курити, співати!

Сей розказ подавали одні другим гень до дальших відділів.

—Видиш. смердиш як нещастє, капає з тебе, а шанку бери на бакир і тїш ся. що живеш!—замітив фельдфебель.

Один з капітанів впав на ліпший спосіб.

Боком плила ріка, він розказав взяти гверн на плечі і перебічи через неї.

Спинив ся плюскіт, шум, всьо сопіло зігріте й гнало як бішене в запорошених мундурах і черевиках через ріку, капітан на коні стояв на березі, кричав: Далі-далі-далі! і червоніє як грань і ловив ся за боки від реготу.

—Не одному отся купіль пригадає ся колись на здоровлю —шуміли шепоти.

Військо виходило мокре на беріг і вкривало ся новою верствою порохів.

—Хлопці, не йдіть житом, а стежкою,—просив Солошина. —Гріх за людську працю. Он, ті таки пішли стежкою; пізнати зараз господарських синів.

—Ая, господарську дитину і в войську пізнаєш. Чи простий, чи саржа, все є чоловіком, лиш леда польський брат таким паном тут чинить ся, такого духа дає, що най Бог боронить... Тай зверху по селі зараз можна пізнати, які в ній люди. От як в тім селі вчера новиносили були нам води і молока в коновках і цебрах і хліба і садовини, всього, що хто мав. Видно, люди там просвічені, бо й читальня і склепи руські були. Такі люди самі в войську бували і знають нашу біду...

Доходили до обдертих стріх, поломаних загород, гнилих калабав і немитих, розхрістаних людей, що вилазили з чорних хат і витріщували очи.

—А се, товариші милі, якесь голодне село!

—Тут десь повно старців та злодіїв... Церкви навіть не видно...

—За те коршма, он, як резиденція!

—Як ратуш, ха-ха!

На плоті спер ся обдертий хлопчище і глядить з роззявленим ротом.

—Ти, хло', а твій тато де?

—Нема!

—Таки цілком не було—розчохнув ся на леду, чи вмер у криміналі, бо виджу, цвинтар у вас малій?...

Суха як тріска і чорна як кагла жінка, образ хлопської нужди, вихилила ся з марного садку і тримала в пригорщах яблока як горіхи.

—Кілько за те, молодице?

—Пять грейцарів!

—І ти мала би сумління здерти від бідного жовніра пять грейцарів за ті зелупуги?

—Їж їх сама, їло би тебе гаде за стегна!

—Сховай собі на смёрть! Удави ся ними! Вколола би тебе колька як комісний баґнет!....

Виходили з села.

Військо посувало ся як силій змії на тисячу ногах, стогнало під тяжкими горбами з рудою шерстю, їжило зелізе серед слєки і хмари копотів, від него парила задуха, капало змучене.

Члени тої потвори почали холітати ся, падати.

Капітан надлетів, витягнув шаблю і замахнув ся над Яковом Солопнюю.

—Вставай, бестійо, бо порубаю на капусту! Сімулянте!

Солонина не слухав.

Капітана пірвала скаженість.

—Фельдфебель! Марш сюди! До рапорту сего драба!

Лікар скочив з коня, взяв вояка за руку—по хвили сказав:

—Він вже при рапортї...

ХРИСТОС У ГАРНІЗОНІ

I.

На світі земля пахла весною, день навперед ночі, а ніч навперед дня краща вибирала ся, лиш в мурах криміналів нудьга костеніла, суворий холод мертвів, неволя заціплювала зуби, кривда стогнала, сухоти розводили своє гніздо, проклони снували ся як тіни, сльози просякали із стін...

Живі на світі, йдуть по-при сі гроби, не згадають, що тут їх брат будить ся з летарґу, не згадають, що не на всю є людське право, не в кожній карі їх правда, не розмечуть сих мурів, лиш гаморять весело, йдуть і проходять...

Смутне світло нудьгувало серед цісарських мурів як сонний дух сторожа, кліпало як виплакane око старця, з якого сльоза не впаде.

В закутку під дверми рисувала ся чака, похилені над грою в кістки.

Серед тюремних стін розложило ся на танчанах і на землі молоде товариство, над ним блимала ліхтарня.

Деякі підлатили сторожа і той передав їм горівки, инші за дня, на роботі розкрутили тютюну й ділили ся тепер, то міняли за хліб, горівку й сірник. Скучне тепло будило ся в сій мертвій дружбі, то лягало гірким сном на тверді прічі.

— Терпи, Лесю, ади, ми всі тут терпимо.

— Не годен я, брате, не годен, не годен...

— Нема нічого спльного, ні слабого; сильне зломить ся, скрипливе колесо потягне—оба зпівечать ся, нічого не доконають.

— В моім житю не було хвилі, в якій би я багнув, аби не

мпиала. Все було так, що я лиш хотів злітати стрімголов у пропасть, лиш аби не спиняти ся.

З иншої причі летіли дивні слова:

—На світі жалують ся люди, що час їм минає, одні не мають навіть коли вмерти, инші втікають перед смертю як перед ворогом, а ми тут проклинаємо своє жите, що воно тягне ся як голодне літо... Але настане, братя, колись спокій—за спокоєм забуде, а потому давний великий світ. Оттам спочити, там спочити! Дихає ся легко, тіни холодять чоло, задума сповне як той сон, що кінця не має. У тім світі-сні глядають змучені герої своєї душі, радять ся творчих видінь, що почати з собою? Самота скриває верхню слабість, а кує силу мовчанки, вкриває утому тіла, а сталить духа. Слово мине ся, книги перейдуть, мовчанка без слів, без письма, се бог, якого нема. Якого нема в фантазіях жидівських, ні християнських... Гей, благо тому, що дихає сонцем і ловить місяця пригорщею, без слів, без думки... Сказав би я, що не знаю, чому се так, хоч чую, чому се так, що нидію в людськїм світі, а найсолодше мені спочити в моїм власнім забутю... Ох, Боже вічної мовчанки, спокою, забутя... Навіть звірята найширїйше горнуть ся до тебе... А по-за тим хаос і вічність...

Отсеї неясні слова говорив Лесь Марак лежачи.

Напротив него сидів на землі гурт і слухав. Далі під стїною дрїмав на причі Павло Думич з ячменем на оці.

Андрій Кисіль показав на Марака і шеннув до Миколи Кармазина.

—Диви, що зробили з чоловіка. Не хотів гвера, ні муштри, ні війська видіти. Ляг на землю—не підю! каже.—Не підю і не рушу ся, але вбити мене не маєте права!—А вони впакували його тут і добивають поволи. Спроту, без батька — матери, що голову свою над книжками висушив. Лише борідка наставила ся... Достоту як замучений Христос...

До Миколи Кармазина, що з цілого гурту найбільше в Марака задивив ся, по сих словах лихе приступило.

Сидячи підняв лице в гору, прижмурич очи, став колесати ся, крутив рукою по-при коліно, наслідував ліру й співав про сирітку, що пішла в світ мамуні своєї шукати.

Дехто з гурту став реготати ся, неустрашимий Павло Думич, з ячменем на оці, той що нікого й нічого не бояв ся, захопив чобіт і кинув в голову Кармазина, по сїм впав знов на прічу, став качати ся, вити й ревати як звір. Гурт розскочив ся, Кармазина обляла кров, але він не чув сего, лиш колесав ся і крутив рукою як на лірі й співав з цілого серця, як сирітка принала до гробу своєї мамуні і просить ся, аби взяла її д' собі.

Сльози хлинули потоком. Гіркі слези сіромів.

Ті, що спали, позривали ся, гурт вив і ревів за Кармазином, з казні зробило ся пекло.. До середини влетіла сторожа зі старшиною, товкла арештантів шаблями, обкладала кулаками, місила й посочпла на землі обцасами. В тім неустрашимий Думич схопив ся як ранений медвідь, пірвав залізну прічу з дошками легенько як гонту і став покладати всьо довкола не питаючи, чи се старшина, чи свої. Як скажений, сліпий звір.

II.

Закровавлену казню вкрила ніч і сон. Товариш, що розважав Марака, обняв його за шню і спав разом.

О півночі встав Марака, скинув сорочку, скрутив її й поліз в гору до вікна, що було напротив. Імив ся ґратів, понишпорив кілька хвиль і спустив ся в долину.

Товариша збудив страх. Він втворив на силу очи—довкола студений лях, устелений кістками, над ними блимають ті світла, що блудять по цвинтарі й вертепах, лях отвірає ся на край світа, товариш підтягає з усеї сили лікті, підводить

голову зі сну, мало не згине, чує стогнанє, як би скеля сотки грудий людських придавила, і западає ся знов у чорну яму. Лише вечірне, пірване слово Марака товче ся по мизку як острій кремїнь:

—Чи смерть цікава? Тим, що її тасмного царства живї у білий день не видять, а хоч вглянуть як крізь шкалубину в пекло, то забувають скоро. Смерть цікава тим, що в нїй для живих у білий день нема нічого цікавого. За те кождий може потїшити ся, що досвід смерти муспть хоч раз в житю перебути на собі й тоді пізнає ту байдужність людий і світа для себе, з якою вперед сам відносив ся до пнших. Бо на сїй землі має бути рівна відплата ві всім. Хто не чув себе героєм за життя, той віднайде в собі героїзм в передсмертнім спокою... Душа не все виписана на чолї, а хоч виписана, то такими чертами, що тяжші нераз від єгипетської азбуки... Житє в білий день, між людьми—се не історія душі... Між живими неєдна струна моєї душі лишила ся...

Світ будив ся, рожева зоря заглянула легесенько крізь ґрати, товариш переходив із сну в досвітні марева. З неба лине поволи біла тїнь, всуває ся крізь вікно, сходить низше, так що лиш голова маревіс. Голова похилена над сумерком льоху, на неї паде досвітне зарево чим раз яснїйше. Він глядить в те диво, не годен пробудити ся, ні розпізнати видїня від правди, а постать все яснїйша і білий порошок довкола її голови сияє. На світі жайворонок озвав ся. Диво чарує арештанта, з далекої казні долїтає спів:

—Хри-стос во-скре-се із ме-ертвих!...

!

**ЧИ ВИ Є ПЕРЕДПЛАТНИКОМ
“НАРОДНОЇ ВОЛІ” ?**

**Коли ще сеї часописи не передплачуєте,
то зачніть передплачувати її сейчас.**

“НАРОДНА ВОЛЯ” є одною з найбільших українських часописий в новім і старім краю.

“НАРОДНА ВОЛЯ” виходить три рази тижнево
—в вівторок, четвер і суботу.

“НАРОДНА ВОЛЯ” подає цікаві новини американські і красві, суспільно-наукові розвідки і все, що дотичить життя українського робочого народа в Америці і на Україні.

ПЕРЕДПЛАТА ВІНОСИТЬ:

В Злучених Державах на цілий рік \$2.50

В Злучених Державах на пів року \$1.25

До Канади і Старого Краю на цілий рік . . . \$3.00

До Канади і Старого Краю на пів року . . . \$1.50

Гроші належить висплати wraz з замовленням на поштовий або експресовий моні-ордер або в режістрованім листі на адресу:

NARODNA WOLA

524-530 Olive Street,

Scranton, Pa.

РУСЬКИЙ НАРОДНИЙ СОЮЗ

Се правдива українська народна робітнича організація в Америці.

Заснована вона доперва з кінцем 1910 року, а вже числить тисячі членів по всіх закутинах широкої американської землі.

Руський Народний Союз поставив собі цілю згуртувати всіх Українців в Америці без огляду на їх переконання релігійні та політичні та нести їм поміч моральну і матеріяльну.

Вступайте до Р. Н. Союзу і ви сейчас. Єслиж нема відділу Руського Народного Союзу у вашій місцевости, постарайте ся самі такий відділ у себе заложити.

Лише пять членів потреба щоби з'організувати відділ.

Пишіть на таку адресу:

RUTHENIAN NATIONAL UNION

524-530 Olive Street, Scranton, Pa.

Українець не може називати себе свідомим,
як не знає, яка була історія його
рідного краю,

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

Історію України писали вже різні люди, однакж ніхто
з них не був так пристосований написати
ДОБРУ історію, як

професор Михайло Грушевський

що вчив української історії на львівськiм університеті
через шіснайцять літ. Крім численних строго-
наукових праць про українську історію
написав проф Грушевський коротку
популярну історію України п. н.

ПРО СТАРІ ЧАСИ НА УКРАЇНІ

Сю коротку історію України видала
Просвітна Комісія Руського Народного Союзу.

Коштує лише **40** центів.

**ЧИТКИЙ ДРУК, ЧИСЛЕННІ ІЛЮСТРАЦІЇ,
ГАРНИЙ ФОРМАТ**

Замовлення посилайте на адресу:

NARODNA WOLA

524-530 Olive Street,

::

Scranton, Pa.

ЗАБОРОНА УКРАЇНСЬКОГО СЛОВА В РОСІЇ

*Реферат петербурської академії наук в справі
знесеня заборони українського слова, з
додатком "Історичної записки"
К. А. Воєнського і вступним словом
проф. М. Грушевського.*

В хвилю, коли люди, що відрекли ся свого рідного народу, голосять, ніби то нема ані окремої і самостійної української мови ані нема українського народу, цікаво знати, що в сій справі говорить найвища в Росії наукова інституція, петербурська Імператорська Академія Наук.

Найбільші російські вчені доказують не лише, що українська мова і література існувала завсідги окремо від великоруської і існує тепер, але й що повинна свобідно дальше розвивати ся. Російські вчені доказують, що Українці є окремий народ від Великоросів а тверджене, що ніби то Українці і Великороси — се "адін народ, адін язык" — є глуна видумка.

Читайте про се в книжочці
"Заборона українського слова в Росії".

ЦІНА 25 ЦЕНТИВ.

Продає:

NARODNA WOLA

524-530 Olive Street,

Scranton, Pa.

PG
3948
I335Z3

Iatskiv, Mykhailo IUriiovych
ZHovnirs'ki opovidania

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY
